

PROXECTO-MEMORIA

**ESTEREOTIPOS, ACTITUDES SEXISTAS E
VIOLENCIA DE XÉNERO**

Maria Lameiras Fernández

José Maria Failde Garrido

Yolanda Rodriguez Castro

Maria Victoria Carrera Fernández

Universidad de Vigo

Indice

I. APROXIMACIÓN TEÓRICA A PROBLEMATICA DA	1
VIOLENCIA DE XÉNERO	
I.1 Introducción	1
I.2 Delimitación conceptual	5
I.3 As raíces da violencia de xénero	7
I.4 A ideoloxía patriarcal e as actitudes sexistas	9
II. OBXETIVOS	12
II.1 Obxetivo xeral	13
II.2 Obxetivos específicos	13
III. PLAN DE TRABALLO	14
III.1 Cronoloxía	16
IV. METODOLOXÍA	16
IV. 1 Mostra	16
O diseño da mostra e o resultado da súa elección	16
O procedemento operativo e a execución mostral	26
As incidencias mostraíros e o rendemento informativo do cuestionario	42
IV. 2 Instrumentos	45
V. RESULTADOS	47
V.1. Variables sociodemográficas	47
V.2. Actitudes sexistas	52
V.3. Actitudes hacia conductas violentas	54
V.4. Relacións entre escalas de actitudes e conductas violentas	54
VI. CONCLUSIÓN	65
VII. BIBLIOGRAFIA	69

I. APROXIMACIÓN TEÓRICA A PROBLEMÁTICA DA VIOLENCIA DE XÉNERO

I. 1 Introdución

A violencia exercida contra as mulleres representa un problema de tal magnitude que traspasa todas as fronteiras para converterse nunha auténtica pandemia de gravísimas consecuencias na saúde e no benestar das mulleres e da sociedade no seu conxunto.

O ano 1995 supón un punto de inflexión na loita contra a violencia que sofren as mulleres a nivel mundial: A ONU, auspiciada polo espaldarazo que supuxo a conferencia de Beijing, estableceu como un dos seus obxectivos estratéxicos a loita para erradicar a violencia contra as mulleres. Doce anos despois os datos amosan que aínda estamos lexos de cumprir ese obxectivo. A Organización das Nacións Unidas (ONU) considera a violencia exercida contra as mulleres, maioritariamente dentro do ámbito familiar, como o crime encuberto mais numeroso do mundo. E segundo datos da Organización Mundial da Saúde (OMS, 2002) ata un 70 % das mulleres vítimas de asasinato perecen a mans dos seus conxugues o compañeiros.

Nun recente estudo trasnacional sobre a violencia exercida contra as mulleres (Johnson e Kishor, 2004) levada a cabo en nove países (Camboia, Colombia, República Dominicana, Exipto, Haití, India, Nicaragua, Perú e Zambia) se confirma a gravidade de esta problemática, tendo en conta a altísima incidencia. As porcentaxes máis elevadas corresponden o 48 % das mulleres de Zambia e o 44 % das mulleres colombianas, fronte o 18 % das camboianas e ó 19 % das indias que sofren algún tipo de maltrato.

Dende o Consello de Europa (2006) deuse a voz de alarma sobre a situación de maltrato das mulleres europeas e denuncian que unha de cada catro sufriu malos tratos ou violencia física polo menos unha vez na súa vida, e unha de cada dez sufriu agresións sexuais, sendo as inmigrantes un colectivo de especial vulnerabilidade. Dende o Consello de Europa (2006) tamén se subliña o alto custe que a violencia de xénero está tendo no continente, tanto

no ámbito persoal, social, xudicial, policial e sanitario; costes que ascenden según as previsións máis baixas a 2.400 millóns de euros por Estado.

En España na constitución de 1978 amparase a igualdade, e no seu artigo 15 se ratifica o dereito de tódolos cidadáns e cidadanas a vida e a integridade física e moral sen que en ningún caso se poida someter a torturas nin a penas ou tratos inhumanos ou degradantes. Pero no será ata o asasinato en 1997 de Ana Orantes polo seu ex-marido, polo-la gran alarma social que xenerou a súa difusión mediática, que se propiciou o inicio dos rexistros oficiais de maltrato e asasinato de mulleres en España por a súas parellas, aínda que non sería ata 2002 momento no que se inclúen nas estadísticas tamén os cometidos por ex-parellas e parellas coas que non se convive (que representa o 44,4 % dos casos no que vai de ano; Instituto da Muller, 2007). Como resposta institucional a esta alarmante realidade que está provocando a morte cada ano de máis mulleres, elevándose a 100 o número de mulleres asasinadas en 2004, en decembro de ese mesmo ano aprobábase a primeira Lei Orgánica de Medidas de Protección Integral contra a Violencia de Xénero en España (BOE 313, 29 de decembro de 2004) o que supón un relevante e significativo espaldarazo xurídico para a erradicación de esta problemática. Dita lei establece como obxectivo “actuar contra a violencia que, como manifestación da discriminación, a situación de desigualdade e as relacións de poder dos homes sobre as mulleres, se exerce sobre éstas” (p. 42.168). En Galicia ven de aprobarse no parlamento a primeira Lei Galega para a prevención e o tratamento integral da violencia de xénero (17 de xullo de 2007, DOG 26 de novembro), co respaldo de tódolos grupos políticos, marcando un hito histórico na loita pola erradicación na nosa comunidade.

Os datos dispoñibles das últimas macroencuestas realizadas a nivel nacional (abril 2006) como na comunidade Galega (maio 2006), encargadas respectivamente polo Instituto da Muller e Servizo Galego de igualdade, refiren unha porcentaxe de mulleres que se autoidentifican como maltratadas do 3.6 % (España) e do 3.2 % (Galicia). Ademais dos datos obtidos do total de mulleres entrevistadas, 32.426 mulleres residentes en España de 18 anos o máis, conclúese que a porcentaxe de mulleres maltratadas se incrementa o 9.6 % e 8.5 % respectivamente (España/Galicia) por ser consideradas “técnicamente” como mulleres maltratadas aínda que elas non se identifiquen como tales. Por

outro banda, si atendemos a os casos de denuncias por malos tratos presentadas nos 40 xuzgados de Violencia sobre as mulleres existentes en toda España así como nos 417 xuzgados con competencias compartidas, recollidos no primeiro Informe do Observatorio Estatal contra a Violencia de Xénero (xullo 2007) -auspiciado dito organismo pola Lei Integral contra a Violencia de Xénero e sendo preceptivo para o mesmo enviar anualmente un informe o parlamento-, podemos comprobar que soio no primeiro trimestre de este ano presentáronse un total de 29.277 denuncias, o 80 % directamente polas vítimas. Se constata en dito informe que o número de denuncias por violencia de xénero aumentou máis de un 70 % entre 2002 e 2006, pasando a taxa de denuncias por cada mil mulleres de máis de 18 anos de 2,66 % en 2002 o 4,29 % en 2006. Realidade que se estende por tódalas comunidades autónomas, sendo Baleares, Canarias, Andalucía, Madrid, Murcia, Valencia e Cataluña as que aglutinan as porcentaxes mais elevadas de denuncias. E aínda que Galicia encóntrase entre as comunidades con menor incidencia de denuncias, acapara o trágico balance da peor porcentaxe de mulleres mortas no que vai de ano, con un 3,49 % por millón de habitantes, porcentaxe soio superado por Castilla la Mancha (4,16) e Asturias (3,57). Estando a media nacional en 1,68. Estas porcentaxes tradúcense nun total de 69 mulleres asesinadas por as suas parellas o ex-parellas en España dende o 1 xaneiro ata o 25 de novembro de 2007.

I.2. Delimitación conceptual

O falar da violencia que sofren as mulleres o primeiro escoio é o relativo a terminoloxía utilizada. Foron moitos os vocablos os que se recurriu para describila, dende violencia doméstica, violencia familiar, violencia contra as mulleres, violencia de xénero ou violencia sexista/machista. Estes termos foron utilizados en múltiples ocasións como sinónimos pero soio a través de unha axeitada delimitación conceptual poderemos abordar con rigor e claridade unha realidade tan complexa como esta.

O concepto violencia doméstica é un dos termos máis utilizados para abordala problemática da violencia que sofren as mulleres, nen bergantes este

conceito presenta dúas claras limitacións. En primeiro lugar considerase violencia doméstica a todo tipo de violencia física, psicolóxica, sexual, económica, estrutural e espiritual (tal como delimita o Consello de Europa) exercida polo conllugue ou parella, así como sobre aqueles membros da familia que forman parte do mesmo núcleo de convivencia; de tal xeito que con este concepto se abarca non soio a violencia que sofren as mulleres dentro do ámbito familiar, senón tamén a que poden sufrir os propios homes, os/as fillos/as, os/as anciáns/as e discapacitados/as membros da familia e quedaría excluída a cometida por persoas con as que non se conviva (aínda que dende 2002 si se contempla a súa inclusión nas estatísticas como xa se referiu). En segundo termo o termo violencia doméstica enmarca o exercicio da violencia o habitat familiar, e aínda que é certo que este é o ámbito no que mais frecuentemente se comete a violencia contra as mulleres, non é o único, as mulleres tamén poden sufrir violencia no ámbito extra-familiar como é o ámbito laboral no que non é infrecuente o acoso sexual e/ou acoso psicolóxico (Mobbing).

Xunto o concepto de violencia doméstica utilizouse en menor medida de forma intercambiable o termo de violencia familiar que presenta as mesmas limitacións que o primeiro pero permite ampliar o ámbito familiar máis aló dos membros que conviven, pero segue circunscibindo a éstos.

Tendo en conta estas consideracións sería máis axeitado recurrir a outro termo que amplíe os límites que impón a violencia familiar a hora de abordar a violencia que sofren as mulleres, e que dende un abordaxe estricto do termo non permite incorporar axeitadamente a variable casuística existente.

Outro vocábulo que foi masivamente utilizado é o de violencia contra as mulleres, e aínda que parece axeitado e suficientemente abarcador. Esa é precisamente a súa limitación xa que non especifica a “causa” que explica a violencia considerando ademais a “todas” as mulleres como posibles vítimas en contraposición a “todos” os homes como posibles agresores. Se ben é certo, como foi constatado polos datos, que as dimensións de esta problemática colocan a un alto número de mulleres como vítima, non todas se someten a ideoloxía patriarcal aceptando a súa relegación a un segundo plano e soportan o exercicio da violencia lexitimada por tal ideoloxía, ni todos os homes se relacionan a través da violencia. Por todo elo parece máis axeitado recurrir o

concepto mais clarificador de violencia de xénero xa que é a aplicación da distinción de xénero e o sometemento incuestionable a esta a que explica a violencia que sofren as mulleres, por tanto é en definitiva unha violencia sexista o violencia machista fruto de adxudicar diferentes características e roles as mulleres e homes e colocalos en unha xerarquía na que os homes ostentan o lugar superior. Dende esta filosofía manifestase a OMS (1994) a hora de delimitar a violencia contra as mulleres, o identificala como todo acto de VIOLENCIA SEXISTA que ten como resultado posible ou real un dano de natureza física, sexual o psicolóxica, incluíndo as ameazas, a coerción ou a privación arbitraria de la liberdade para as mulleres, xa se produza na vida pública ou na privada.

I.3. As raíces da violencia de xénero

A violencia de xénero o violencia machista exercida contra as mulleres polas súas parellas o ex –parellas representa un fenómeno de tal complexidade como para que sexa necesario recurrir a modelos explicativos multicausales (Echeburúa e Fernández-Montalvo, 1998; Corsi, 1995; Heise, 1998). Todos estes modelos -baixo o paraguas multicausal- concordan, como destacan Bosch e Ferrer (2002), que a violencia exercida contra as mulleres dentro das relacións de parella é un fenómeno complexo que soio podrá ser explicado a partir da intervención de un conxunto de factores diversos, incluíndo factores individuais, sociais e do contexto concreto da relación de parella. No modelo ecolóxico multicausal de Lori Heise (1998) fundamentase que non existe ningún factor que por si mesmo sexa o causante do maltrato senón que varios factores se combinan e aumentan a probabilidade de que un home determinado en un ambiente determinado exerza a violencia contra unha muller determinada. Dentro de estos factores atópanse aqueles que actúan no marco sociocultural, factores sociais, do medio económico e social dentro dos que se inclúen as normas que outorgan a os homes o control sobre o comportamento das mulleres, a aceptación da violencia como forma de resolver os conflitos, a noción de masculinidade ligada a autoridade, o honor ou a agresión e os roles ríxidos baseados na diferenciación sexual. Según Lori Heise (1997, 29)

“cualquer estratexia para eliminar a violencia de xénero, debe por tanto, confrontar as carencias culturais e as estruturas sociais que a perpetúan”.

A clave está en comprender como se leva a cabo a “naturalización” da violencia cara as mulleres dende a propia comunidade que a “lexítima” a través da interiorización tanto en eles como en elas dos estereotipos de xénero, en función dos cales as mulleres son discriminadas e relegadas a un papel secundario baixo a autoridade masculina. Así a violencia exercida contra as mulleres extendese non soio nos países menos favorecidos nos que os dereitos lexítimos das mulleres non son amparados por as leis, senón tamén nos denominados países desenrolados con claros regulamentos xurídicos garantes dos dereitos de igualdade entre homes e mulleres, nos que todavía perviven actitudes e comportamentos sexistas baseados na suposta superioridade de un sexo sobre outro.

A violencia de xénero afonda as súas raíces nas normas socioculturales e as expectativas de rol que apoian a subordinación da muller e perpetúan a violencia do varón (American Psycyological Association, 1999). Xa que a diferenciación de xénero non é un produto natural, debe recoñecerse que son as culturas as que “nutren” de contido os estereotipos de xénero e condenan a muller a un papel subordinado e inxusto.

Sen dubida todas as culturas usan as diferencias biolóxicas (físicas) entre sexos como base para facer distincións sociais que supoñen a asignación de valores, cualidades e normas en función do sexo o que pertencemos. Así a través dos estereotipos de xénero “descriptivos” se determinan como “deben ser” os homes e as mulleres (características intelectuales e de personalidade), e a través dos estereotipos de xénero “prescriptivo” se establecen as condutas ou roles que “deben levar a cabo” cada un (conduta). En función dos estereotipos “descriptivos” especifícanse os aspectos intelectuales e os rasgos de personalidade. De xeito que a os homes lles “corresponde” a ciencia, a razón e a lóxica; e, a as mulleres a estética, a sensibilidade e a intuición. En segundo lugar, en relación a os rasgos de personalidade os homes se lles describe a través da independencia, asertividade e dominancia; e, as mulleres describeselles dende a dependencia, a sensibilidade e o afecto (Eagle, 1995). E son os estereotipos “prescriptivos” os que condicionan o tipo de actividades e distribución das ocupacións (Pastor, 2000). De modo que os roles ou papeis

asignados para cada sexo se proxectan dende os estereotipos descritivos. Isto implica recoñecer que a existencia de roles ou papeis diferenciados para cada sexo é a consecuencia “natural” de asumir a existencia de características (intelectuais e de personalidade) diferentes. O que supón considerar a os homes con rasgos “necesarios” para ostentar o poder e gobernar as institucións socio-económicas e políticas, xustificando así o poder estrutural masculino, e relegando a muller o ámbito familiar e doméstico. Así a asimetría de roles provoca a división do espazo público e privado como ámbitos separados para ambos sexos, apoderándose o home do espazo público ou político e relegando a muller o espazo privado ou doméstico. A internalización dos estereotipos de xénero como “normais” aceptando que “así foi sempre” nos leva o que García León (citado por Muñoz Luque, 2003) denomina “violencia simbólica”, en realidade unha apreciación “errónea” da realidade en función da cal homes e mulleres “recoñecen” a dominación masculina como a orde da vida social.

I.4 A Ideoloxía patriarcal e as actitudes sexistas

O concepto de patriarcado incorpora dous compoñentes básicos: unha estrutura social que é o sistema de organización social que crea e mantén unha situación na que os homes teñen mais poder e privilexios que as mulleres; e, unha ideoloxía ou conxunto de creencias acompañantes, que lexitima e mateñen esta situación (Ferrer e Bosch, 2006). A ideoloxía patriarcal fai referencia o control estrutural dos homes sobre as institucións políticas, legais, económicas e relixiosas e sobre as mulleres. De acordo con Jhonson (1995), as consecuencias das tradicións patriarcais de considerar o control do home sobre as súas mulleres “lexítimo” da lugar o que se chama “terrorismo patriarcal” que implica o uso sistemático da violencia e da subordinación económica, ameazas e outros mecanismos de control. Tal como destaca Lenton (1995) nunha sociedade patriarcal existe un desequilibrio de poder nas relacións entre homes e mulleres que estarían na base da problemática da violencia exercida contra as mulleres dentro das relacións de parella e suxire

que é necesario examinar estas creencias patriarcales en detalle para incrementar a nosa comprensión da violencia de xénero.

Dentro da ideoloxía patriarcal, o home que ten que exercer o papel dominante, é o responsable de manteñen a estrutura familiar a través dos mecanismos que considere necesarios. Polo contrario o papel da muller é o de coidar de tódolos membros da familia e ser dependente do seu marido para protexer a estrutura familiar. O que desemboca propiciando actitudes sexistas. O sexismo, que foi definido como unha actitude negativa que deriva en unha conduta discriminatoria baseada na suposta inferioridade das mulleres, que é, relevante e foi creado polo patriarcado.

Pero si entendemos o sexismo exclusivamente como unha actitude negativa cara as mulleres é difícil manter a súa existencia nas sociedades mais desenroladas. As manifestacións sexistas nas sociedades occidentales estanse recanalizando cara a novas formas mais encubertas e sutiles de expresión que se seguen caracterizando por un tratamento desigual e perxudicial cara as mulleres (*sexismo covert*). A comprensión da nova cara do sexismo, identificado como sexismo moderno (Swin et al., 1995) o neosexismo (Tougas et al., 1995), aínda que está en contra da discriminación aberta contra as mulleres, considera que éstas xa acadaron a igualdade e que no necesitan ningunha medida política de protección, impedindo con elo a igualdade real. Este sexismo articulase dende unha dimensión social (público-laboral), dende unha perspectiva mais sutil e encuberta e con elo mais perniciosa para os obxectivos de igualdade. Isto supón que amparados na suposta igualdade entre os sexos se impidan as accións positivas que propiciarán a igualdade real na esfera pública. Un sexismo que en calqueira caso non é alleo os presupostos que nutriron de contido o sexismo mais tradicional. Na conceptualización de este sexismo moderno se prima a dimensión social (público-laboral) e con a consideración dos sexos como grupos homoxéneos en conflito. Isto supón asumir que a superación do sexismo vendría dada pola superación da asimetría social entre os sexos, é dicir a igualdade obxectivada e real no ámbito público, que supón superar as barreiras que frean o avance da muller.

Nen bergante, as relacións entre sexos atópanse necesariamente connotadas tamén por relacións de dependencia. Precisamente a complexa

trama de relacións de dependencia e independencia fai das relacións entre sexos unha realidade diferente e singular, con elementos non compatibles cos presentes no resto das relacións intergrupais. Por tanto para maximizar a comprensión do sexismo moderno ten que recoñecerse esta singularidade relacional entre os sexos. Isto supoñen recoñecer que as actitudes cara os sexos serán o resultado de estas forzas diverxentes de independencia e autonomía no contexto social (público-laboral) cas forzas converxentes de dependencia e heteronomía no ámbito relacional. Este recoñecemento propiciou o desenrolo da mais recente e novedosa teoría sobre o sexismo moderno.

A teoría do sexismo ambivalente de Glick e Fiske (1996) é a primeira que recoñece a necesidade de ubicar na comprensión do novo sexismo a dimensión relacional. Sexismo que se operativiza ca presenza de dous elementos con cargas afectivas antagónicas: positivas e negativas (Glick e Fiske, 1996; 1999; 2001). Dando lugar a dous tipos de sexismo vinculados: sexismo hostil e sexismo benevolente.

O sexismo hostil é unha ideoloxía que caracteriza as mulleres como un grupo subordinado e inferior e lexítima o control social que exercen os homes. Pola súa parte, o sexismo benevolente basease nunha ideoloxía tradicional que idealiza as mulleres como esposas, madres e obxectos románticos (Glick et al. 2000). E é sexista tamén en canto que presupon a inferioridade das mulleres, xa que este sexismo recoñece e reforza o patriarcado, pois considera que as mulleres necesitan de un home para que as coide e protexa. A súa vez utiliza un tono subxectivamente positivo con determinadas mulleres, as que asumen roles tradicionais, como criaturas puras e maravillosas cuio amor é necesario para que un home esté completo. E o que é moi importante é que precisamente é o “tono positivo do SB o que debilita a resistencia da muller ante o patriarcado, ofrecéndolle a recompensa de protección, idealización e afecto para aquelas que aceptan os roles tradicionais e satisfagan as necesidades dos homes” (Herrera e Expósito, 2005 p. 380).

En definitiva o realmente novedoso da teoría proposta por Glick e Fiske (1996, 2001) é a combinación indisociable das formas hostil e benevolente das actitudes cara as mulleres que representarían as formas de sexismo mais modernas e que conforman o sexismo ambivalente. Que brota do

recoñecemento da dimensión racional-dependiente entre os sexos como eixe articulador.

Este complexo entramado de forzas de independencia-dependencia e autonomía-heteronomía entre homes e mulleres, configura o actual panorama de discriminación sexista, que continúa perpetuando a xerarquización entre sexos, encumbrando a superioridade masculina e a subordinación do feminino. Niste senxo, para alcanzar a igualdade real é necesario a superación de, polo menos, dous grandes limitacións: que a sociedade en xeral recoñeza o carácter construído e arbitrario dos estereotipos de xénero; e que as mulleres, e no sóio os homes, recoñezcan o carácter sexista que tamén ten o polo benevolente a pesar do seu tono afectivo positivo.

II. OBXETIVOS

Os estudos encamiñados a cuantificar as actitudes cara a violencia exercida contra as mulleres foron proliferando nos últimos anos pero aínda son moi poucos os estudos focalizados no análise da relación entre os estereotipos de xénero, as actitudes sexistas hostiles e benevolentes e a súa relación cas actitudes e comportamentos violentos. O obxectivo do estudo que aquí se plantexa é examinar como a interiorización dos estereotipos de xénero dentro dunha ideoloxía patriarcal e os dous tipos de sexismo (hostil e benevolente) a nivel relacional e o sexismo moderno a nivel público-laboral, influencian as actitudes cara a violencia de xénero e en última instancia a os comportamentos violentos contra as mulleres. Para elo, recorrese en esta investigación a unha mostra representativa da poboación da comunidade galega con idades comprendidas entre 18 e 65 anos.

A investigación que aquí se propón representa o primeiro intento por establecer unha relación no soio entre actitudes sexistas e actitudes cara a violencia de xénero, senón tamén entre actitudes sexistas e conduta violentas dentro da nosa comunidade avaliando de forma paralela a homes e mulleres.

II.1 Obxectivo xeral

Establecer a relación entre a interiorización de estereotipos de xénero e a expresión de actitudes sexistas cas actitudes e comportamentos violentos dentro das relacións de parella.

II.2. Obxectivos específicos

1. Contrastar a interiorización de Estereotipos de Xénero en función do xénero, idade, lugar de residencia, opción relixiosa, o nivel de estudos, e a situación laboral da persona e a sua parella.

2. Contrastar o nivel de Sexismo Ambivalente (Hostil e Benevolente) en función do xénero, idade, lugar de residencia, opción relixiosa, o nivel de estudos, e a situación laboral da persona e a sua parella.

3. Contrastar o nivel de actitudes tolerantes ca violentas en función do xénero, idade, lugar de residencia, opción relixiosa, o nivel de estudos, e a situación laboral da persona e a sua parella.

4. Contrastar a frecuencia de condutas violentas na relación en función do do xénero, idade, lugar de residencia, opción relixiosa, o nivel de estudos, e a situación laboral da persona e a sua parella.

5. Comprobar as relacións entre actitudes sexistas e os comportamentos violentos na relación de parella.

6. Comprobar as relacións entre actitudes violentas e os comportamentos violentos na relación de parella.

8. Comprobar as relacións entre actitudes sexistas, actitudes violentas, e cas condutas violentas na relación de parella en función das variables de clasificación.

III. PLAN DE TRABAJO

1ª FASE: PREPARACIÓN DAS ESCALAS E SELECCIÓN DA MOSTRA A ESTUDAR

1ª Reunión de traballo:

Discusión do proxecto global e dos instrumentos en particular; incorporación de melloras e a elaboración dos produtos definitivos.

Asistentes: Os/as investigadores/as do proxecto

2ª Reunión de traballo:

Deseño do proxecto e do traballo de campo, presentación do proxecto global e do cuestionario a os equipos de entrevistadores/as seleccionados. Asistentes: Os investigadores do proxecto, unha auxiliar de apoio que se encargue de manter o contacto permanente cos e cas entrevistadores/as.

Formación do equipo de entrevistadores en o uso e manexo dos instrumentos de recollida de información.

2ª FASE: RECOLLIDA DE DATOS.

3ª Reunión de traballo:

-Coordinación e supervisión do traballo de Campo: O equipo investigador co apoio de unha auxiliar levará a cabo as seguintes tarefas a o largo do desenrolo do traballo de campo: control de calidade do proceso de enquisa; recepción e xestión das demandas dos e das entrevistados/as; e xestión global do traballo de campo.

Asistentes: As investigadoras do PROXECTO e a auxiliar de apoio

-Os e as encuestadores levarán a cabo o traballo de campo para a recollida de información mediante enquisa telefónica. A recollida de información realizaríase mediante a enquisa telefónica e se grabarán os datos nun programa estadístico para os análisis pertinentes.

3ª FASE: ANÁLISES ESTADÍSTICAS. INTERPRETACIÓN DOS DATOS E ELABORACIÓN DE CONCLUSIÓN

4ª Reunión de traballo

Análises dos resultados globales obtidos mediante os cuestionarios.

Asistentes: O equipo de investigación.

5ª Reunión de traballo

Nesta fase tratase de interpretar os resultados estadísticos obtidos e de establecer en base a eles unhas conclusións. Elaboración de propostas concretas para posibles intervencións e publicacións derivadas da investigación.

Asistentes: o equipo de investigación.

Elaboración de un informe final

O equipo elaborará un informe final que sintetice as conclusións da investigación levada a cabo e que presente propostas concretas de intervención para poboación obxecto de estudo, sendo deseñadas por o equipo de investigadores/as e derivadas dos resultados do estudo.

Difusión de los resultados:

- Elaboración de artigos, publicacións e presentacións a congresos.

Medios materiales e humanos

Medios materiales e humanos dos que xa se dispón:

Unha sa para investigadores.

Dous ordenadores de sobremesa.

Impresora láser e escáner.

Documentación bibliográfica.

Xestores de búsqueda bibliográfica científica.

Equipo de investigadores con formación na temática.

Medios materiales necesarios:

Material bibliográfico e documental científico (libros, revistas especializadas, material audiovisual).

Ordenador portátil.

III.1. Cronoloxía

1ª Fase: preparación das escalas e selección da mostra a estudar	02.04..2007 – 30.09.2007
2ª Fase: aplicación da enquisa telefónica	
Recollida de datos	01.10.2007 – 30.10.2007
3ª Fase: análises estatísticos; interpretación de datos, elaboración de conclusións e informe final	01.11.2007 – 30.11.2007

Data de inicio do proxecto..... 02.04.2007

Data de fin do proxecto..... 30.11.2007

IV. METODOLOXÍA

As características da investigación que aquí se presenta: obxectivo instrumental (establecer a relación entre as actitudes sexistas e interiorización de estereotipos de xénero coas actitudes e comportamentos violentos), o obxecto poblacional (poboación xeral de 18 a 65 anos) fan necesario un deseño que permita un dobre nivel de análises (descritivo e analítico).

En función dos obxectivos do presente estudo e do marco teórico de referencia, así como dos recursos cos que se conta, se realiza un deseño de investigación cuíñas características se presentan a continuación.

A información articúlase en tres apartados sucesivos que dan conta, por esta orde, do deseño da mostra e do resultado da súa execución, do procedemento operativo para esta última e, para rematar, dalgúns aspectos relacionados coas incidencias mostrais e informativas.

IV.1 Mostra

O deseño da mostra e o resultado da súa execución

Polas propias características deste estudo, o universo é un universo de persoas dentro dun determinado rango de idades; daquela, tratándose dunha enquisa individual, a unidade última foron individuos. Por tanto, considerando

os obxectivos e a delimitación previa do ámbito da investigación, o deseño mostral que se elaborou respondeu ás seguintes características de definición técnica:

- **Universo:** poboación galega de entre 18 e 65 anos de idade.
- **Tamaño da mostra:** 900 individuos para o conxunto da mostra.
- **Erro mostral:** para o suposto de mostraxe aleatoria simple, $p=q=50\%$ e nivel de confianza do 95,5% $-2\sigma-$, o erro sería de $\pm 3,3\%$ para datos globais nunha variable de proporcións.

Estas determinacións iniciais foron o punto de partida para tomar determinadas opcións sobre a estratificación e afixación da mostra, e sobre o método concreto para executala. Aludindo brevemente aquelas primeiras, as opcións de deseño, cabe pois recapitular o seguinte:

- **Afixación:** directa por provincias, para evitar nas menos poboadas un tamaño de submostra que impedise, ao xerar un elevado nivel de erro, calquera observación, nin sequera de tendencia, dentro delas; proporcional, dentro de cada provincia, por tamaño poboacional do hábitat -definido polo concello de residencia das últimas unidades, entendendo que é un bo indicador sintético das circunstancias socio-económicas e socioculturais e, por tanto, unha variable independente eventualmente relevante de cara ao estudo de que se trata- e estrutura por sexo e idade da poboación -entendendo que son, estas outras dúas, variables independentes relevantes por canto están significativamente asociadas aos estilos de vida, o nivel de formación cultural e a percepción da realidade-.

- **Método de mostraxe:** polietápico -tres etapas- por conglomerados, con extracción aleatoria sucesiva de concellos, vivendas -teléfonos- e individuos -con cotas de idade e sexo, de acordo co apuntado, para cada provincia-.

Nestes termos globais, a expensas de detallar operativamente algúns dos trazos consignados, desde o punto de vista metodolóxico esta alternativa enténdese como a idónea, pois considerouse que fornecería un conxunto de submostras satisfactorias, en canto xerar erros aceptables en fraccións para as que fose de eventual interese observar, aínda só en termos de tendencia, comportamentos diferenciais, á par que por agregación, se disporía dunha mostra global dun tamaño máis que notable, requirida só, a efectos de análise, da corrección dos datos por ponderación do peso de cada subestrato provincial de hábitat e do dos continxentes definidos polo sexo e a idade combinados.

Así, a distribución mostral concreta que se elaborou partiu da medición do universo e da súa segmentación nos termos que recollen os dous cadros que se achegan, os nº 1 e 2.

C.1. UNIVERSO DA ENQUISA: POBOACIÓN GALEGA DE 18 A 65 ANOS, SEGUNDO PROVINCIA E EN TOTAL, POR ESTRATO DE HÁBITAT. VALORES ABSOLUTOS

ESTRATO DE HÁBITAT	A CORUÑA	LUGO	OURENSE	PONTEVEDRA	TOTAL
Menos de 2.000 Hab.	17.245	30.050	71.890	5.844	125.029
De 2.000 a 9.999 Hab.	310.431	148.476	94.403	185.366	738.676
De 10.000 a 19.999 Hab.	129.590	53.576	31.732	176.964	391.862
De 20.000 a 49.999 Hab.	141.555	-	-	94.655	236.210
De 50.000 a 200.000 Hab.	142.543	75.488	88.319	63.525	369.875
Máis de 200.000 Hab.	203.780	-	-	236.538	440.318
Total	945.144	307.590	286.344	762.892	2.301.970

Fonte: Elaboración propia a partir de datos do Padrón Municipal de Habitantes de 2006 do I.N.E.-I.G.E.¹ - acceso electrónico á fonte-.

¹- A data de referencia é o 1 de xaneiro dese ano.

C.2. UNIVERSO DA ENQUIZA: POBOACIÓN GALEGA DE 18 A 65 ANOS, CONTINXENTES DE SEXO, SEGUNDO PROVINCIA E EN TOTAL, POR GRUPO DE IDADE. VALORES ABSOLUTOS

GRUPO DE IDADE	A CORUÑA		LUGO		OURENSE		PONTEVEDR A		TOTAL	
	H	M	H	M	H	M	H	M	H	M
De 18 a 29 anos	97.011	94.340	26.477	26.009	24.694	24.228	86.160	83.662	234.342	228.239
De 30 a 44 anos	125.444	127.772	36.582	36.198	32.429	32.571	105.945	106.550	300.400	303.091
De 45 a 59 anos	107.461	111.565	33.526	31.599	30.535	30.502	85.545	89.413	257.067	263.079
De 60 a 65 anos	119.062	162.489	51.415	65.784	48.249	63.136	85.501	120.116	304.227	411.525
Total	448.978	496.166	148.000	159.590	135.907	150.437	363.151	399.741	1.096.036	1.205.934

Fonte: Elaboración propia a partir de datos do Padrón Municipal de Habitantes de 2006 do I.N.E.-I.G.E. - acceso electrónico á fonte-.

En todo caso, estes valores absolutos que son referencia para o cálculo do erro na mostra global e nas súas fraccións, foron proxectados en estruturas porcentuais para axustar a distribución do tamaño mostral elixido -lémbrese, n=900- á do universo, tendo en conta aquela dobre convención: un tamaño submostral para cada provincia determinado directa e intencionalmente; a aplicación da proporcionalidade dentro de cada submostra provincial. Ao fío disto debe lembrarse, pois, tamén a opción por, finalmente, para os cálculos globais, ponderar os resultantes en bruto da enquisa. Dito isto, os dous cadros seguintes ofrecen as devanditas estruturas porcentuais do universo, segundo as dúas estratificacións antes ofrecidas.

C.3. UNIVERSO DA ENQUISA: POBOACIÓN GALEGA DE 18 A 65 ANOS, SEGUNDO PROVINCIA E EN TOTAL, POR ESTRATO DE HÁBITAT. ESTRUTURAS PORCENTUAIS

ESTRATO DE HÁBITAT	A CORUÑA	LUGO	OURENSE	PONTEVEDRA	TOTAL
Menos de 2.000 Hab.	1,8	9,8	25,1	0,8	5,4
De 2.000 a 9.999 Hab.	32,8	48,3	33,0	24,3	32,1
De 10.000 a 19.999 Hab.	13,7	17,4	11,1	23,2	17,0
De 20.000 a 49.999 Hab.	15,0	0,0	0,0	12,4	10,3
De 50.000 a 200.000 Hab.	15,1	24,5	30,8	8,3	16,1
Máis de 200.000 Hab.	21,6	0,0	0,0	31,0	19,1
Total	100	100	100	100	100
N	945.144	307.590	286.344	762.892	2.301.970

Fonte: Elaboración propia a partir de datos do Padrón Municipal de Habitantes de 2006 do I.N.E.-I.G.E. - acceso electrónico á fonte-.

C.4. UNIVERSO DA ENQUISA: POBOACIÓN GALEGA DE 18 A 65 ANOS, CONTINXENTES DE SEXO, SEGUNDO PROVINCIA E EN TOTAL, POR GRUPO DE IDADE. ESTRUTURAS PORCENTUAIS

GRUPO DE IDADE	A CORUÑA		LUGO		OURENSE		PONTEVEDRA		TOTAL	
	H	M	H	M	H	M	H	M	H	M
De 18 a 29 anos	10,2	10,0	8,5	8,5	8,6	8,5	11,3	11,0	10,2	9,9
De 30 a 44 anos	13,3	13,5	11,9	11,8	11,3	11,4	13,9	14,0	13,0	13,2
De 45 a 59 anos	11,4	11,8	10,9	10,3	10,7	10,6	11,2	11,7	11,2	11,4
De 60 a 65 anos	12,6	17,2	16,7	21,4	16,9	22,0	11,2	15,7	13,2	17,9
Total	47,5	52,5	48,0	52,0	47,5	52,5	47,6	52,4	47,6	52,4
N	448.978	496.166	148.000	159.590	135.907	150.437	363.151	399.741	1.096.036	1.205.934

Fonte: Elaboración propia a partir de datos do Padrón Municipal de Habitantes de 2006 do I.N.E.-I.G.E. - acceso electrónico á fonte-.

Pois ben, lembrando aqueles criterios convencionais, ofrécense agora noutro par de cadros as estratificacións correspondentes da mostra teórica, debendo insistirse en que, xustamente por causa daqueles, a proporcionalidade non está aplicada nas columnas correspondentes á mostra total, senón que esta ten unha distribución que resulta da das submostras de cada provincia.

C.5. MOSTRA TEÓRICA DA ENQUISA: POBOACIÓN GALEGA DE 18 A 65 ANOS, SEGUNDO PROVINCIA E EN TOTAL, POR ESTRATO DE HÁBITAT. VALORES ABSOLUTOS -PROPORCIONAIS DENTRO DE CADA PROVINCIA SOBRE UN TAMAÑO CONVENCIONAL PREFIXADO-

ESTRATO DE HÁBITAT	A CORUÑA	LUGO	OURENSE	PONTEVEDRA	TOTAL
Menos de 2.000 Hab.	5	15	38	2	60
De 2.000 a 9.999 Hab.	99	72	49	73	293
De 10.000 a 19.999 Hab.	41	26	17	70	154
De 20.000 a 49.999 Hab.	45	-	-	37	82
De 50.000 a 200.000 Hab.	45	37	46	25	153
Máis de 200.000 Hab.	65	-	-	93	158
Total	300	150	150	300	900
N	945.144	307.590	286.344	762.892	2.301.970

Fonte: Elaboración propia a partir de datos do Padrón Municipal de Habitantes de 2006 do I.N.E.-I.G.E. - acceso electrónico á fonte-.

C.6. MOSTRA TEÓRICA DA ENQUISTA: POBOACIÓN GALEGA DE 18 A 65 ANOS, CONTINXENTES DE SEXO, SEGUNDO PROVINCIA E EN TOTAL, POR GRUPO DE IDADE. VALORES ABSOLUTOS -PROPORCIONAIS DENTRO DE CADA PROVINCIA SOBRE UN TAMAÑO CONVENCIONAL PREFIXADO-

GRUPO DE IDADE	A CORUÑA		LUGO		OURENSE		PONTEVEDRA		TOTAL	
	H	M	H	M	H	M	H	M	H	M
De 18 a 29 anos	31	30	13	13	13	13	34	33	91	99
De 30 a 44 anos	40	40	18	18	17	17	42	42	117	117
De 45 a 59 anos	34	35	16	15	16	16	34	35	100	101
De 60 a 65 anos	38	52	25	32	25	33	34	46	112	163
Total	143	157	72	78	71	79	144	156	420	480
N	448.978	496.166	148.000	159.590	135.907	150.437	363.151	399.741	1.096.036	1.205.934

Fonte: Elaboración propia a partir de datos do Padrón Municipal de Habitantes de 2006 do I.N.E.-I.G.E. - acceso electrónico á fonte-.

Conque, con estes tamaños mostrais, mantendo para cada estrato a máxima variabilidade hipotética - $p=q=50\%$ -, e o mesmo nivel de confianza que para os datos globais, resultarían os seguintes erros estatísticos máximos nunha variable de proporcións, tendo en conta o carácter infinito do universo e das súas correspondentes fraccións:

- Para a submostra da Coruña: $e=\pm 5,8\%$.
- Para a submostra de Lugo: $e=\pm 8,2\%$.
- Para a submostra de Ourense: $e=\pm 8,2\%$.
- Para a submostra de Pontevedra: $e=\pm 8,2\%$.
- Para a submostra de homes: $e=\pm 4,9\%$.
- Para a submostra de mulleres: $e=\pm 4,6\%$.
- Para a submostra de 18 a 29 anos: $e=\pm 7,3\%$.
- Para a submostra de 30 a 44 anos: $e=\pm 6,5\%$.
- Para a submostra de 45 a 59 anos: $e=\pm 7,1\%$.
- Para a submostra de 60 a 65 anos: $e=\pm 6\%$.

- Para a submostra de concellos de menos de 2.000 hab.: $e=\pm 12,9\%$.
- Para a submostra de concellos de 2.000 a 9.999 hab.: $e=\pm 5,8\%$.
- Para a submostra de concellos de 10.000 a 19.999 hab.: $e=\pm 8,1\%$.
- Para a submostra de concellos de 20.000 a 49.999 hab.: $e=\pm 11\%$.
- Para a submostra de concellos de 50.000 a 200.000 hab.: $e=\pm 8,1\%$.
- Para a submostra de concellos de máis de 200.000 hab.: $e=\pm 8,0\%$.

Como se ve, uns niveis de erro estatístico xeneralizadamente por baixo do 10%, debendo insistirse en que se procurou deliberadamente unha estratificación que permitise eventualmente observar xenericamente apuntamentos e tendencias de modulación.

En todo caso, o deseño teórico exposto, en razón do procedemento operacional aplicado, e que agora se vai debullar polo miúdo, viuse concretado, unha vez rematados os traballos, nunha mostra real; mostra que presenta pequenas desviacións ao respecto de tal deseño². Precisamente a consideración en detalle dese procedemento operativo vai permitir comprender perfectamente a causa das desviacións, doutro lado cunha magnitude na súa expresión que ilustra unha execución altamente satisfactoria da operación, como probaría o ofrecemento do cadro nº 7, renunciándose en aras da brevidade a ofrecer esa mesma distribución en razón do sexo e a idade.

².- Observarase, por exemplo, como o tamaño total da mostra real é $n=902$.

C.7. MOSTRA REAL DA ENQUISA: POBOACIÓN GALEGA DE 18 A 65 ANOS, SEGUNDO PROVINCIA E EN TOTAL, POR ESTRATO DE HÁBITAT. VALORES ABSOLUTOS -PROPORCIONAIS DENTRO DE CADA PROVINCIA SOBRE UN TAMAÑO CONVENCIONAL PREFIXADO-

ESTRATO DE HÁBITAT	A CORUÑA	LUGO	OURENSE	PONTEVEDRA	TOTAL
Menos de 2.000 Hab.	5	14	38	2	59
De 2.000 a 9.999 Hab.	98	72	50	73	293
De 10.000 a 19.999 Hab.	42	29	16	70	157
De 20.000 a 49.999 Hab.	45	0	0	38	83
De 50.000 a 200.000 Hab.	41	37	47	25	150
Máis de 200.000 Hab.	65	0	0	95	160
Total	296	152	151	303	902
N	945.144	307.590	286.344	762.892	2.301.970

Fonte: Elaboración propia a partir de datos do Padrón Municipal de Habitantes de 2006 do I.N.E.-I.G.E. - acceso electrónico á fonte- e do traballo de recollida de información para a enquisa, novembro de 2007.

Finalmente, si debe ofrecerse desdobra polo seu valor referencial a distribución virtual da mostra unha vez aplicadas as ponderacións³, debendo lembrarse agora que a proporcionalidade distributiva, como froito precisamente delas, se dá para a mostra total e non para as submostras provinciais.

³.- O coeficiente de ponderación w expresa a relación matemática entre a proporción que, de feito, supón un estrato da mostra real sobre o total desta, e a proporción ideal que debería supor nunha mostra afixada proporcionalmente. Así, aplícase como un multiplicador aos datos de cada estrato, para equilibrar os datos globais, deste modo: sendo " p_n " unha frecuencia na mostra real, " p_N " tal frecuencia nunha hipotética mostra teórica proporcional, e " w " o coeficiente de ponderación, entón $p_n \times w = p_N$.

C.8. MOSTRA PONDERADA DA ENQUISA: POBOACIÓN GALEGA DE 18 A 65 ANOS, SEGUNDO PROVINCIA E EN TOTAL, POR ESTRATO DE HÁBITAT. VALORES ABSOLUTOS -PROPORCIONAIS DENTRO DE CADA PROVINCIA SOBRE UN TAMAÑO CONVENCIONAL PREFIXADO-

ESTRATO DE HÁBITAT	A CORUÑA	LUGO	OURENSE	PONTEVEDRA	TOTAL
Menos de 2.000 Hab.	7	12	28	2	49
De 2.000 a 9.999 Hab.	122	58	37	73	290
De 10.000 a 19.999 Hab.	51	21	12	69	153
De 20.000 a 49.999 Hab.	55	-	-	37	92
De 50.000 a 200.000 Hab.	56	30	35	25	146
Máis de 200.000 Hab.	80	-	-	93	173
Total	371	121	112	299	903
N	945.144	307.590	286.344	762.892	2.301.970

Fonte: Elaboración propia a partir de datos do Padrón Municipal de Habitantes de 2006 do I.N.E.-I.G.E. - acceso electrónico á fonte- e do traballo de recollida de información para a enquisa, novembro de 2007.

C.9. MOSTRA PONDERADA DA ENQUISA: POBOACIÓN GALEGA DE 18 A 65 ANOS, CONTINXENTES DE SEXO, SEGUNDO PROVINCIA E EN TOTAL, POR GRUPO DE IDADE. VALORES ABSOLUTOS -PROPORCIONAIS DENTRO DE CADA PROVINCIA SOBRE UN TAMAÑO CONVENCIONAL PREFIXADO-

ESTRATO DE IDADE	A CORUÑA		LUGO		OURENSE		PONTEVEDRA		TOTAL	
	H	M	H	M	H	M	H	M	H	M
De 18 a 29 anos	38	37	10	10	10	9	34	33	92	90
De 30 a 44 anos	49	50	14	14	13	13	42	42	118	119
De 45 a 59 anos	42	44	13	12	12	12	33	35	101	103
De 60 a 65 anos	46	63	20	26	19	25	33	47	119	161
Total	175	194	57	62	54	59	142	157	430	473
N	448.978	496.166	148.000	159.590	135.907	150.437	363.151	399.741	1.096.036	1.205.934

Fonte: Elaboración propia a partir de datos do Padrón Municipal de Habitantes de 2006 do I.N.E.-I.G.E. - acceso electrónico á fonte- e do traballo de recollida de información para a enquisa, novembro de 2007.

Definido pois o deseño mostral na súa lóxica e resultado final, e adiando para un último apartado o cómputo das incidencias, ofrécese nas próximas páxinas unha descrición do procedemento operativo e os criterios deste que serven para completar a descrición da mostraxe en canto á súa execución .

O procedemento operativo e a execución mostral

Xeneralidades

Partindo das referencias anteriores este apartado vaise demorar na explicación do procedemento operativo aplicado, incluíndo dentro del, ao fío da súa exposición lineal, as referencias concretas que teñen que ver coa

execución mostral. A este respecto debe entenderse que, malia ese carácter lineal e descritivo, tal procedemento responde a un deseño coidadosamente preestablecido, acorde ás practicas xeneralizadamente aplicadas e recoñecidas como idóneas no ámbito técnico científico ao respecto das enquisas telefónicas.

Entón, comezando por recapitular nunha enumeración ordenada as operacións de execución mostral, para operativizar pois o deseño exposto páxinas atrás, deben sinalarse as seguintes:

- Imputación a cada submostra provincial dunhas cotas, independentes entre si definidas por estrato poboacional de hábitat, e sexo e idade combinadamente; unhas cotas, lémbrese, de carácter proporcional, reproducindo a distribución interna da poboación de cada provincia.

- Determinación convencional dunha/s ratio/s de entrevistas por concello, a fin de determinar o número destes a considerar como puntos mostrais en cada estrato de tamaño poboacional.

- Execución da primeira etapa da selección mostral: concellos, por procedemento aleatorio, en número preciso para cubrir a submostra en cada estrato poboacional.

- En razón do carácter telefónico da enquisa, a segunda etapa da execución mostral esixiu a previa acumulación nun rexistro de todos os teléfonos correspondentes aos concellos seleccionados, determinando así un universo operacional de teléfonos⁴, eliminando aqueles que tiñan como titulares entidades non familiares -empresas, institucións, etc.-. A partir dese rexistro, procedeuse a:

- * Cargar no sistema dunha mostra operacional de teléfonos, a partir da selección aleatoria dos contidos no universo operacional, a razón de tres teléfonos por cada unidade mostral requirida.

⁴.- A empresa encargada de facer a enquisa posúe a guía telefónica de España, totalmente actualizada, en soporte informático, cos requirimentos técnicos que fan posible a súa xestión mediante o programa a empregar que se aludirá.

- * Unha selección aleatoria, automatizada polo programa informático, de teléfonos a contactar mediante chamada, con reposición por ausencia da persoa a entrevistar ata a fin dos traballos, improcedencia ou negativa⁵.

A partir deste último punto, nel mesmo, a execución mostral xa non foi produto dun procedemento diferenciado efectuado con carácter previo, senón un elemento dinámico asociado ao feito mesmo da recollida de información, particularmente ao paso previo desta que constitúe a selección inmediata de informantes e a súa abordaxe.

- Así, a execución da terceira e última etapa da selección mostral: individuos, efectuouse telefonicamente, por parte do programa, igualmente de xeito automatizado e aleatorio, a partir do contacto establecido polo/a Entrevistador, con reposición por ausencia, improcedencia ou negativa, e axuste final a cotas, de acordo co que se sinalará máis adiante.

Complementando o dito, quere agora perfilarse o significado concreto, no plano funcional e mesmo de consecuencias sobre a mostra real, dalgúns dos procedementos e opcións que veñen de se referir:

- As reposicións de vivendas e unidades informantes que se aludiron contempláronse só, no caso das ausencias, ata cinco intentos de abordaxe. Obviamente, no caso das improcedencias -non cumprimento do atributo mostrál⁶- ou negativas, a reposición foi automática. Con todo, na selección de individuos, non se fixo nun mesmo domicilio máis dunha reposición por negativa en previsión de pronunciar o sesgo por contraste. A este respecto resulta fundamental, e así se fixo, establecer como criterio a realización dunha única entrevista por grupo familiar.

⁵.- *Aquela configuración dunha mostra operacional constitúe a penas un paso intermedio, tendente a permitir as reposicións; así, en sentido estrito, a execución da selección de vivendas efectúase mediante esta chamada de contacto.*

⁶.- *No caso das vivendas, a súa condición de tales con carácter de primeira residencia; no caso dos individuos, a súa condición de residentes nas mesmas con carácter de poboación censal.*

- Sendo evidente que as reposicións por ausencia e negativa introducen un sesgo, para estas e as outras incidencias de selección de vivendas e individuos levouse a cabo o seu rexistro sistemático, mediante unha anotación directa e informatizada, a fin de poder valorar logo a súa incidencia.

- De cara ao cómputo de incidencias, aínda que logo se insistirá nese sentido, debe terse en conta que se estableceu, asociadamente a un criterio antes mencionado, unha dinámica de fixación de citas que considerou ata cinco posibles aprazamentos, nun reconto independente do devandito, que se refería aos intentos de abordaxe en si -outros cinco-.

- Debe terse presente que o axuste a cotas de sexo e idade -que afectou progresivamente ás entrevistas executadas en cada estrato de tamaño poboacional-, non condiciona a coherencia do proceso en canto a aleatoriedade, xa que, na práctica, equivale a unha selección aleatoria con reposición por non cumprimento do atributo mostral en sentido estrito. Debe terse tamén en conta que as desviacións da mostra real mais teñen que ver con este axuste que co verificado para aqueles estratos de tamaño poboacional, pois neste último caso viña xa determinado, de acordo ao que xa se explicou, pola estrutura mesma da mostra operacional de teléfonos.

Cando en páxinas vindeiras se reflectan elementos de orde tecnolóxica vinculados ao procedemento operativo, haberá ocasión de referir nesa perspectiva as prestacións do programa empregado para a execución efectiva destes criterios que veñen de exporse como incorporados automaticamente á xestión mostral por parte do sistema informático.

Tendo en conta pois todas as referencias anteriores, nunha enumeración cronolóxica, podería dicirse pois que, antes de iniciarse a recollida da información en si xa se tiñan desenvolto os seguintes labores:

- Tarefas de execución mostral previas ao traballo en si de recollida de información, nos termos que se aludiron.

- Carga da mostra operacional de teléfonos nun programa Bellview C.A.T.I. -siglas en inglés de Encuesta Telefónica Asistida por Ordenador-.

- Programación do cuestionario, para a súa administración mediante o devandito programa, incluíndo os filtros de validación oportunos, nomeadamente como filtros de entrada.

- Programación dun rexistro de incidencias mostrais no mesmo.

Nesa altura dos traballos, por parte de persoal técnico da empresa na que se delegou o traballo de recollida de información, preparáronse e impartíronse unhas sesións de formación específica para os membros da súa liña de gabinete, formada por Entrevistadores/as do cadro de persoal; profesionais pois especializados para a realización das tarefas que executaron.

Por iso, o enfoque dado aos labores de formación partiu, como premisas, dunha modulación de amplitude e intensidade segundo experiencia e papel funcional no equipo humano por parte dos distintos integrantes do mesmo -hai que engadir aos/ás Entrevistadores/as, dúas Supervisoras en Sala e un Técnico Informático-; así como do predominio dunha alta familiaridade con procedementos de tipo análogo pola totalidade deles/as.

Dito isto, a formación estruturouse en catro grandes bloques:

- Conceptual-terminolóxico, en canto a familiarizar aos/ás destinatarios/as co marco de referencias e intencións da indagación, para facelos partícipes da súa lóxica, finalidade última, e interese -para a sociedade-

- Operativo respecto da selección mostral; en canto a dotalos/as dos coñecementos e habelencias para executar, na parte que lles cumpriu, a selección mostral e a xestión de incidencias, reflectindo correctamente os resultados nese nivel nos soportes informáticos correspondentes.

- Operativo respecto da aplicación do cuestionario aos/ás informantes concretos/as; en canto a capacitar aos/ás Entrevistadores/as para un uso plenamente correcto e áxil dese instrumento, sinalando con claridade os criterios esixibles ao respecto.

- Deontolóxico-comunicacional, en canto a expoñer nidiamente un conxunto de prácticas e actitudes básicas esixibles en razón: de minimizar incidencias que podían afectar a validez ou eficacia última do traballo; do seu carácter académico institucional, da garantía de confidencialidade á que por lei, estiveron obrigados.

En canto á dinámica da formación, desenvolveuse nunha sesión intensiva de 5 hs. de duración total, incluíndo dous descansos. Esta sesión empregou como estratexias alternas as seguintes:

- Exposicións orais con apoio gráfico e documental.
- Intervencións libres de interpelación para clarificar dúbidas.
- Ensaio concretos, segundo a técnica do “xogo de roles”, e estudos de casos.

A partir dese punto desenvolveuse a primeira das dúas fases determinantes en orde aos resultados definitivos do traballo: a destinada á obtención, gravación e validación da información. A efectos de detallar os procedementos operativos, farase agora referencia, en dous subapartados específicos, ás operacións para obter e validar á partida a información e ás destinadas a darlle un tratamento básico a nivel informático para a súa validación de consolidación.

Dentro, por tanto, deste marco é onde se sitúan os dispositivos e procedementos particulares que agora se detallan.

O desenvolvemento secuencial da recollida, rexistro e tratamento básico da información

Para expresar coa máxima axilidade as características do procedemento de enquisa telefónica, segundo o ata aquí descrito, debe terse presente que, pola ferramenta informática empregada, só foi preciso programar a mostra e o cuestionario naquel sistema informático “ad hoc” que se aludiu, podendo prescindirse así de calquera soporte documental, rutina de validación, ou xeración dunha estrutura profesional dedicada ao control da calidade ulterior. En última instancia, o motivo de todo isto é simple: unha enquisa telefónica, tal como se levou a cabo, implica que o conxunto de Entrevistadores/as traballa simultaneamente desde o mesmo locutorio, sometido a unha inspección presencial continua, e desenvolvendo a última fase da execución mostral, xuntamente co acto mesmo da cobertura das entrevistas e co seu rexistro nun programa informático que inclúe todos os filtros posibles de validación - exceptuando os correspondentes á que se chamará “validación de consolidación”-, cargados previamente no sistema.

Por tanto, desenvolvéndose en dúas quendas de 6 horas: de 10 a 14 hrs. e de 14 a 22 hrs., desde o centro de chamadas da empresa que levoa a cabo o traballo de campo, mediante o labor dos/as Entrevistadores/as e Supervisoras, levouse a termo, ao fío da execución mostral de vivendas e individuos, e do rexistro de incidencias nela, o proceso de recollida de información da enquisa e de gravación dos datos resultantes. O programa Belview C.A.T.I., en razón das características que se lle veñen apoñendo e imputarán, permite efectivamente simultanear todas estas tarefas, de xeito que só é preciso instrumentar, con posterioridade á enquisa mesma, aquela validación informática de consolidación.

Profundando na dinámica de desenvolvemento efectivo da xestión das entrevistas para a enquisa e completando, ao fío da referencia a ela, a descrición efectiva de como se aplicaron os criterios xenéricos aludidos con anterioridade, dirase o seguinte:

- A abordaxe verificouse partindo da mostra operacional de teléfonos elaborada -téñase en conta que a empresa posúe, como xa se sinalou, un rexistro informático actualizado, notablemente depurado, en canto a exclusión de teléfonos non particulares, da guía telefónica de España-, desenvolvéndose un dobre proceso: localización e contacto co domicilio, localización e contacto coa última unidade -entrevistado/a-, cunha dinámica de ata cinco intentos -en días e horas distintas- en cada unha desas fases, e rexistro das incidencias acaecidas, para xustificar as eventuais reposicións e permitir valorar “a posteriori” a representatividade mostral acadada.

- Os/as Entrevistadores/as actuaron, como xa se comentou, baixo a supervisión presencial continua dunha Supervisora en Sala, sendo dúas: unha en cada quenda, dotada cos medios técnicos para intervir o proceso de comunicación e rexistro da enquisa. Recorreuse a 30 Entrevistadores/as, en razón do tamaño mostral final, actuando distribuídos naquelas dúas quendas, para cubrir, en razón do antes comentado, un horario útil de 12 horas diarias; un cálculo que está en estreita relación coa estimación do calendario global da operación.

- O programa empregado, que se vén mencionando reiteradamente, integra nunha mesma operación, como se deduce do ata aquí exposto: a xestión mostral e da chamada, o rexistro de incidencias, a administración do cuestionario e a gravación de datos, automatizando a xestión de citas e rechamadas e o reconto estatístico dos rendementos e incidencias. A súa principal vantaxe funcional é a garantía de calidade que supón, ao eliminar a diferenza entre o rexistro manual e magnético dos datos, así como a validación manual e informática de datos e a verificación destes; uns controles de calidade, a excepción do último que é aínda prescindible -por máis que se executou como unha garantía adicional-, que o programa tamén automatiza mediante a incorporación de filtros de entrada, como xa foi dito. Non obstante pode ser pertinente nesta altura da exposición referir algúns extremos do funcionamento dinámico do programa, para mellor entender as referencias antecedentes ás súas prestacións en canto á xestión mostral:

- * Cando se tivo que substituír un teléfono “titular” -o primeiro chamado a fin de efectuar unha entrevista, fose por negativa⁷, fose por terse esgotado sen froito os intentos previstos de establecer comunicación co fogar, extraíase aleatoriamente un “primeiro suplente” do conxunto de teléfonos restantes do concello. Se este “primeiro suplente” tiña que ser substituído á súa vez, para o que debían darse as mesmas condicións que no caso dos titulares: negativa, improcedencia ou cinco intentos falidos, érao do mesmo modo, extraendo aleatoriamente do conxunto de teléfonos restantes do seu concello; e así sucesivamente, ata realizarse a entrevista.
- * Cando un teléfono non respondía o seu número pasaba a programarse para nova marcación durante a primeira hora do bloque horario seguinte⁸ -a xornada de entrevista estruturábase convencionalmente en bloques de dúas horas cada un a efectos da iteración dos procesos de xestión da mostra operacional de teléfonos-. O traslado de bloque realizábase automaticamente catro veces -marcación en cinco bloques horarios sucesivos-; se ao quinto intento non se conseguía comunicar, o teléfono era inmediatamente substituído por un primeiro suplente.
- * Todos os teléfonos extraídos para a mostra operacional cos que se establecía comunicación -entrevistas realizadas ou negativas- quedaban excluídos desa mostra operacional. Pola contra, os teléfonos extraídos cos que non se chegaba a comunicar -que eran substituídos despois de cinco intentos-, permanecían na mostra operacional, podendo volver resultar seleccionados ulteriormente noutras extraccións aleatorias.
- * Unha vez establecida a comunicación co teléfono seleccionado, comprobábase en primeiro lugar se ese teléfono correspondía a un fogar, e non a unha empresa ou institución -para alén de que xa se tiña

7.- Computáronse dous tipos de negativa, a “negativa do fogar”, na que a persoa que atende o teléfono se nega a que se realice a entrevista e non facilita os datos necesarios para a selección; a “negativa de individuo”, na que o individuo que resulta seleccionado para a entrevista se nega a colaborar. O tratamento das dúas foi idéntico: a reposición do fogar descartando o teléfono e chamando a un suplente.

8.- Os bloques horarios, de luns a venres non festivos foron: de 10 hrs. a 14 hrs., de 14 hrs. a 16 hrs., de 16 hrs. a 20 hrs. e de 20 hrs. a 22 hrs.

filtrado previamente, como se dixo, a mostra operacional nese sentido; se non era así, abortábase a entrevista, anulando a selección e pasando a seleccionar un teléfono “suplente”. Se o teléfono correspondía efectivamente a un fogar, procedíase a seleccionar ao individuo a entrevistar.

- * Cando un teléfono estaba comunicando, o sistema presentaba de novo o número uns minutos despois.
- * Cando o/a Entrevistador/a completaba unha entrevista válida, o programa contabilizábaa a efectos de cotas. Por iso, unha vez esgotadas as entrevistas para o estrato determinado, os individuos coas características do devandito estrato deixaban de ser seleccionables. A selección aleatoria continúa realizándose, pero excluindo a eses individuos, de acordo con indicacións xa formuladas anteriormente.
- * Unha vez feita a selección da persoa a entrevistar, antes de iniciar a entrevista propiamente ou de concertar cita para facelo, o/a Entrevistador/a anotaba as características de sexo e idade do individuo seleccionado. O programa comprobaba que a cota correspondente a esas características non estivese esgotada; se o estaba, indicábao ao/á Entrevistador/a para que seleccionase outro membro do fogar.

Non obstante toda a suma de elementos de control aludida, rematada a recollida e gravación da información, practicouse como proceso independente a antes mencionada validación informática de consolidación do conxunto da base resultante, así como a súa transformación no formato de entrega requirido, operacións ás que se fai unha referencia máis detallada nas próximas páxinas.

Os filtros de validación

Segundo o explicado a aplicación informática de rexistro incluíu, como filtros de entrada automatizados, unha serie de condicións de validación. Estas, operativizadas a partir de criterios concretos tirados do cuestionario, en canto á

súa dinámica esixible de cobertura, reiteráronse tamén, con algunhas lóxicas diferenzas en canto a incorporación ou supresión dalgúns filtros en particular, nun momento subseguinte do procedemento: como aquela validación final de consolidación do conxunto da base de datos. Por iso convén facer unha descrición xenérica das validacións que se aplicaron nos distintos momentos do desenvolvemento dos traballos obxecto deste documento:

- Conceptualmente, as validacións son un conxunto de relacións lóxicas e/ou aritméticas que, implementadas a nivel informático, permiten garantir un homoxéneo e alto nivel na calidade dos datos finais, pois conseguen:

- * Un control continuado da gravación, que permite detectar e corrixir rapidamente sesgos ou erros de interpretación das normas de cobertura no nivel de cada individuo.
- * Detectar erros materiais de gravación.
- * Detectar dúbidas en contestacións que precisan contrastar a súa veracidade á vista do cuestionario en conxunto.

En xeral, as validacións son de dous tipos:

- * **De acción obrigatoria**, que esixen necesariamente a corrección dalgún dato gravado perante unha inconsistencia estrutural.
- * **De acción opcional**, nas que a corrección ou non dos datos gravados dependerá da consideración en conxunto dos datos de cada cuestionario.

Distínguense tres niveis de validacións aos que foron sometidos todos os rexistros:

- * **Validacións de Rango:** nelas recolléronse os controles de valores e rangos do cuestionario.

Nas preguntas, todas elas estritamente pechadas cuns valores predeterminados, controlouse que os códigos introducidos se encontrasen dentro do rango de valores permitidos. Procedeuse igualmente se se detectaba a ausencia de información nos campos que se definían como de resposta obrigatoria.

Simultaneamente á validación de rango, e nese mesmo proceso para cada rexistro, procedíase a realizar a validación cruzada que axiña se aludirá. Trátase igualmente dunha validación independente para cada rexistro, se ben nela xa se atendía a estudar a interrelación entre distintas preguntas do cuestionario.

- * **Validacións de Fluxo:** atendían estas a verificar a consistencia interna da información entre distintas variables do cuestionario afectadas por particularidades ou filtros específicos para tales preguntas. En definitiva, tratábase de detectar todos aqueles posibles erros que, ou ben se producían nun momento inicial por carencias de programación, ou ben durante o tratamento ulterior á gravación puideron producirse por un desprazamento da información.
- * **Validacións Cruzadas:** analizaban a información contida en dous ou máis campos e que debía gardar unha coherencia interna entre eles. A diferenza entre os controles de fluxo da información e os de consistencia interna reside en que, nos primeiros, se controla todo o grafo do cuestionario e se analiza a información non permitida polo propio filtro del, mentres que, no segundo caso, este, se analizan as interrelacións lóxicas entre dous ou máis datos dun mesmo individuo.

Entón en perspectiva dinámica, a secuencia de tratamento informático dos datos foi a seguinte:

- Ao fío da execución mostral e da realización de entrevistas, efectuouse a gravación dos datos condicionada ao cumprimento dos filtros de validación automatizados como condicións da entrada de datos.

- Os ficheiros gravados pasaron entón ao nivel de validación de consolidación dos datos, agora desenvolto persoalmente polo Técnico Informático. Neste nivel foron sometidos a programas de consistencia, reiterando e suplementando aqueles filtros, en termos dos criterios xa descritos, corrixindo eventualmente os rexistros, en caso de que procedese realizar tal corrección.

- Así, nesta fase do traballo dispúxose dos ficheiros gravados e completamente depurados. Con todo, antes de proceder á xeración do ficheiro final, realizouse un proceso de control final da información, para, logo, xerar o soporte magnético de entrega e as explotacións correspondentes. De cara a aquel control final os procesos que se realizou supuxo:

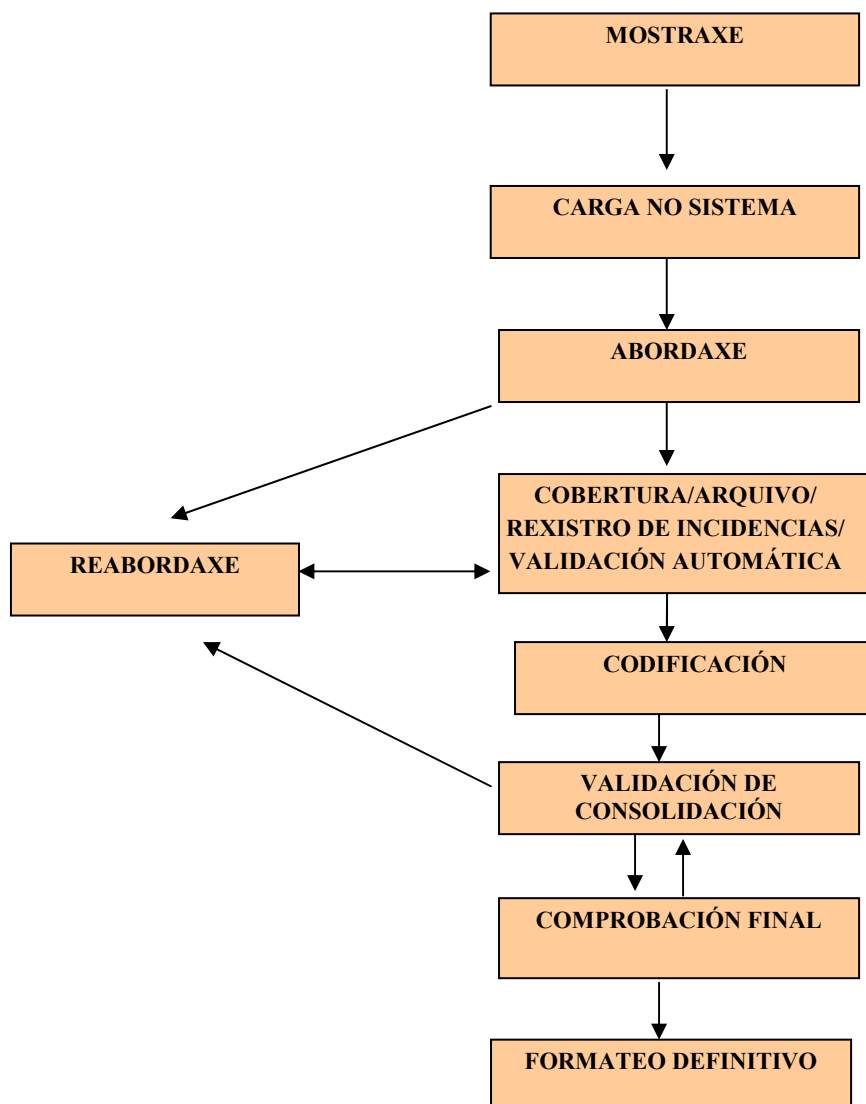
- * Verificar todos os campos, controlando que só existisen os caracteres e rangos permitidos en cada un deles.
- * Verificar todos os campos, controlando que só existan os valores permitidos en cada un deles.

- Estaba previsto, mais non foi preciso proceder nese sentido, que, se nese control final se orixinaban dúbidas razoables sobre a calidade final da información, o número final de rexistros non coincidía ou había calquera outro tipo de incidencia, como tales eventualidades afectarían só a unha parte identificable dos rexistros, se reiteraría para ela o proceso de validación e as subsanacións correspondentes. Por tanto, nese punto, superados todos os controles de calidade e dado por bo o resultado, xerouse o soporte magnético de entrega, realizándose a reconversión do formato de gravación, co que se rexistrou a información, ao formato definitivo SPSS versión 15.0:

- Previamente realizouse a copia de seguridade, tanto dos datos orixinais como dos eventualmente depurados. Esta medida garante poder recuperar en calquera momento información da que cumpra volver xerar o ficheiro de saída.

Así, ao fío desta alusión ao procedemento informático, como corolario do procedemento xeral de obtención e tratamento básico da información, ofrécese como ilustración e complemento un fluxograma que sintetiza o proceso integral que seguiu aquela.

D.1. FLUXOGRAMA XENÉRICO RESUMIDO DAS PRINCIPAIS OPERACIÓNS DE RECOLLIDA E TRATAMENTO BÁSICO DE INFORMACIÓN NA ENQUISA TELEFÓNICA.

Tamén como corolario, e nunha perspectiva que remite singularmente ás ferramentas tecnolóxicas empregadas, poden recapitularse os seguintes elementos que, máis alá pois dos criterios de deseño e execución mostral, constitúen garantías da calidade dos traballos. Son estes:

- Emprego dunha ferramenta informática de xestión mostral, informativa, e de rexistro de datos que supón o uso dun medio que está na vangarda tecnolóxica actual.

- Disposición de ferramentas auxiliares -rexistros telefónicos preexistentes, etc.- que garanten un absoluto rigor e fiabilidade, en canto exhaustividade e aleatoriedade, dos procesos de mostraxe.

- Control presencial de supervisión continuo das tarefas de execución mostral nas dúas últimas fases, de celebración de entrevistas e de rexistro dos seus datos, con intervención da comunicación e de tal rexistro de xeito simultáneo aos mesmos.

- Incorporación dunha validación condicional de entrada de datos ao propio rexistro dos mesmos.

- Desenvolvemento dun proceso de control de calidade en dous pasos sucesivos con reiteración parcial de filtros:

- * Aquela validación condicional de entrada.

- * Unha validación de consolidación.

- Suplemento daquel duplo dispositivo mediante unha comprobación final de datos.

Exposto con todo detalle o procedemento que se aplicou, quedan só por mencionar, e tal é o obxecto do vindeiro e último apartado, algúns cómputos que dan conta do esforzo realizado e do rendemento da mostra operacional de teléfonos, ilustrando as principais incidencias e comentando, ao fío diso, algúns

elementos relacionados co funcionamento do cuestionario e a relación que se establecía coas persoas entrevistadas.

As incidencias mostrais e o rendemento informativo do cuestionario

Para finalizar a parte metodolóxica que fai alusión a recollida de datos cómpre facer referencia ás incidencias mostrais e informativas, en canto estas aluden o rendemento do cuestionario.

Tomando como base a detallada explicación contida en apartados anteriores e atendendo á primeira desas dimensións, debe referirse o comportamento da mostra operacional de teléfonos, pois vai dar a pauta da frecuencia das incidencias de carácter mostral. Como ben se ve no cadro nº 10, practicamente un terzo da mostra operacional, de acordo co previsto, constituíu a mostra real, en tanto un 52,7% de números de teléfono acumularon as incidencias e un 13,9% non chegou a utilizarse.

C.10. MOSTRA OPERACIONAL TELEFÓNICA DA ENQUIZA POR UTILIZACIÓN E RESULTADO; DESGLOSE DOS CONTACTOS NON EFECTIVOS POR INCIDENCIA. VALORES ABSOLUTOS E ESTRUCTURA PORCENTUAL.

UTILIZACIÓN E RESULTADO	N	%
EFFECTIVO -ENTREVISTA REALIZADA-	902	33,4
NON EFFECTIVO -INCIDENCIA-:	1.798	52,7
Aprazamentos pendentes	30	1,1
Comunica	4	0,1
Non contesta	10	0,4
Fóra de cota -inclúe improcedencias de individuo-	1.259	46,6
Negativa do fogar	62	2,4
Negativa da persoa de interese	11	0,4
Contestador automático	21	0,8
Fax	12	0,4
Empresa	5	0,2
Improcedencias de fogar	8	0,3
NON UTILIZADO	376	13,9
TOTAL	2.700	100

Fonte: Elaboración propia a partir de datos do traballo de recollida de información para a enquisa, novembro de 2007.

Centrándose no detalle daquel 52,7%, só reviste importancia, pero esta é en boa medida unicamente aparente, o volume de teléfonos que xeraron situacións de fóra de cota e que, dada a dinámica explicada, inclúen improcedencias de individuos por saturación de cotas e teléfonos que, en intentos de contacto posteriores ao primeiro, se viron excluídos por terse xa saturado o estrato poboacional ao que correspondían. Ademais disto é de subliñar a practica irrelevancia das negativas, ao punto que, calculando mesmo a súa repercusión sobre a mostra de individuos, a súa incidencia é notablemente menor que a que adoita darse en enquisas de carácter social, aínda cunha temática menos sensible que esta, e que comunmente en Galicia,

de acordo coa experiencia da empresa que levou a cabo o traballo de campo, flutúa entre o 13% e o 17%.

Xa que logo, o resultado do traballo é altamente satisfactorio na perspectiva das incidencias mostrais. Tamén podería dicirse o mesmo desde o punto de vista do rendemento informativo observado no proceso de cumprimentación do cuestionario.

Este extremo ben pode verificarse observando nas frecuencias o grao de incidencia das non contestacións, na medida que este é xeneralizadamente, salvante nalgún caso concreto, moi reducido. De calquera xeito debe terse presente que a opción por non contestar foi recollida só en termos de resposta espontánea dos/as informantes, e nunca ofrecida como opción de resposta. Por iso, dada a estrutura en baterías das preguntas en escala que constitúen o corpo principal do cuestionario, pensando no seu emprego para constituír variables complexas, o principal inconveniente que se podería derivar sería unha eventual redución mostral se se excluísen todos os casos que deixan sen resposta algunha das variables singulares a considerar en cada caso, xa que, tomándoas unha por unha, o trazo máis destacable vén ser o devandito alto nivel de resposta significativa nas máis das preguntas. E isto resulta particularmente notable nun estudo que trata un asunto, tal como se sinalou, que é especialmente íntimo e delicado, por elo, complexo acadar información.

En todo caso, a experiencia do equipo de Entrevistadores/as xerou un clima xeneralizadamente de confianza nas persoas entrevistadas; de feito coidouse especialmente a delicadeza na abordaxe dos individuos. Un bo exemplo pode ser a entrada que se lía para presentar a enquisa. Velaí o seu texto:

“Bos días/Boas tardes. Estamos a realizar un estudo para a Universidade. Intentamos estudar aspectos moi delicados e sensibles das relacións de parella e os seus conflitos e, aínda que algunhas preguntas pódenlle parecer demasiado íntimas, a súa colaboración, totalmente anónima, resultanos fundamental para este estudo. Repítolle que a selección é ao azar e anónima. Podería contar coa súa colaboración? Moitas grazas”.

Neste punto, entendendo que foron suficientemente tratados todos os elementos precisos para un documento desta natureza.

IV.2. Instrumentos

Variables sociodemográficas: o xénero, a idade, a opción religiosa na que se adscriben, preguntóuselle si tiñan parella ou non, si tiñan fillos/as, cal era o seu nivel de estudos e o da súa parella, e cal era a súa situación laboral e a da súa parella.

Para medir as actitudes sexistas hacia mulleres e homes empregáronse os seguintes cuestionarios:

Escala de Sexismo Ambivalente (ASI) (Glick y Fiske, 1996) na versión española de Expósito, Moya y Glick (1998), coa que miden as actitudes sexistas ambivalentes (hostiles y benevolentes) hacia as mulleres. Neste estudio empregamos a versión curta desta escala que componse por 12 ítems con un rango de resposta tipo Likert que vai de 0 (totalmente en desacordo) a 6 (totalmente dacordo), sendo as puntuacións máis altas as que representan o maior nivel de sexismo. A dimensión de sexismo hostil componse dos ítems 3, 6, 7, 8, 9 e 12 e a dimensión de sexismo benevolente por 1, 2, 4, 5, 10, 11. A fiabilidade da escala de sexismo hostil foi de .77 e a fiabilidade da escala de sexismo benevolente foi de .77 (ver tabla 1).

Escala de Actitudes ambivalentes hacia os homes (AMI) (Glick y Fiske, 1999) na versión española de Lameiras, Rodríguez y Sotelo (2002), coa que miden as actitudes ambivalentes (hostilidad e benevolencia) hacia os homes. Neste estudio empregamos a versión curta desta escala que componse de 12 ítems con un rango de resposta tipo Likert que vai de 0 (totalmente en desacordo) a 6 (totalmente dacordo), sendo as puntuacións máis altas as que representan as actitudes máis hostiles e sexistas hacia os homes. A dimensión da hostilidade hacia homes está formada polos ítems 2, 5, 6, 8, 10 e 12 e a dimensión de actitudes benevolentes por 1, 3, 4, 7, 9, 11. A

fiabilidade da escala de actitudes hostiles foi de .76 e a fiabilidade da escala de actitudes benevolentes foi de .75 (ver tabla 1).

Neosexism Scale (Tougas et al., 1995) mide as novas formas de sexismo que se define como a manifestación dun conflito entre valores igualitarios e sentimentos negativos hacia as mulleres. Empeñamos a versión española da escala adaptada por Moya y Expósito (2000), que componse de 11 ítems cun formato de resposta de tipo Likert que vai dende o 1 (totalmente en desacordo) ata o 7 (totalmente dacordo). Antes de sumar as puntuacións de cada ítem, e preciso recodificar o ítem 2 e o 11. As maiores puntuacións indican maiores niveis de sexismo moderno. A fiabilidade obtida neste estudio foi de .70 (ver tabla 1).

Para medir as actitudes hacia as transgresións hacia as mulleres e os homes empregouse a seguinte escala:

Proximal Antecedents to Violent Episodes Scale (PAVE) de Babcock, Costa, Green e Eckhardt (2004). Esta escala mide as actitudes fronte os episodios violentos. Componse por 18 ítems cun formato de resposta tipo Likert que vai do 1 (totalmente en desacordo) ata o 7 (totalmente dacordo). Esta escala está consituída por catro subescalas: Transgresión benevolentes hacia mulleres (ítems 1, 2 e 3), Transgresións benvolentes hacia homes (ítems 4, 5 e 6), Transgresión hostiles hacia mulleres (ítems 7, 8, 9, 10, 11 e 12) , e Transgresión hostiles hacia homes (ítems 13, 14, 15, 16, 17 e 18). As maiores puntuacións obtidas indican actitudes a favor conductas violentas hacia a súa parella en determinadas circunstancias. As fiabilidades obtidas foron: Transgresión benevolentes hacia mulleres (alpha= .79), Transgresións benvolentes hacia homes (alpha= .83), Transgresión hostiles hacia mulleres (alpha= .93), e Transgresión hostiles hacia homes (alpha= .95).

Para medir as conductas violentas da parella, usóuse a seguinte escala:

Conflict Tactics Scale (CTS) de Straus, Hamby, Boney-McCoy e Sugarman (1996). Está escala componse de 9 ítems cun formato de resposta

tipo Likert que vai do 1 (esto nunca ocorreu) ata o 4 (máis de cinco veces no último ano). Esta escala mide as condutas violentas da parella. A maior puntuación indica condutas agresivas por parte da parella. A fiabilidade obtida foi de .78 (ver tabla 1).

Tabla 1. Fiabilidades das escalas

	<i>Alpha de Crombach</i>
Sexismo Hostil	.77
Sexismo Benevolente	.77
Hostilidade hacia homes	.76
Benevolencia hacia homes	.75
Neosexismo	.70
Transgresións Benevolentes hacia Mulleres	.79
Transgresións Benevolentes hacia Homes	.83
Transgresións Hostiles hacia Mulleres	.93
Transgresións Hostiles hacia Homes	.95
Escala de condutas violentas de la pareja	.78

V. RESULTADOS

V.1 Variables sociodemográficas

Neste apartado centrémonos en analizar os datos sociodemográficos dos participantes no estudo para determinar si as variables como o xénero, a situación familiar, a opción relixiosa, o nivel de estudos ou ben situación

laboral tanto súa como a da súa parella, poden axudar a explicar as súas actitudes sexistas ou ben as actitudes de consentemento hacia as conductas violentas.

Tal e como xa comentamos na mostra, neste estudio contamos con 430 homes e 472 mulleres con idades comprendidas entre os 18 e 65 anos. Un 81.7% dos encuestados ten parella, e vive con ela un 70.2%. Teñen fillos un 68.3%. En relación as actitudes relixiosas, un 48.3% dos encuestados defínese como católico non practicante fronte a un 34.6% que se considera católico practicante. O nivel de estudos da maioría dos participantes do estudio teñen estudos primarios 39% e as súas parellas tamén (33.9%). En canto a súa situación laboral, o 56.6% traballa fora de casa, o mesmo que as súas parellas (55.9%) (ver tablas 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11).

Tabla 2. Xénero da persoa a entrevistar

Validos	Home	430	47,6	47,6	47,6
	Muller	472	52,4	52,4	100,0
	Total	902	100,0	100,0	

Tabla 3. Idade

Validos	De 18 a 29 anos	182	20,2	20,2	20,2
	De 30 a 44 anos	237	26,2	26,2	46,4
	De 45 a 59 anos	204	22,6	22,6	69,0
	60 a 65 anos	280	31,0	31,0	100,0
	Total	902	100,0	100,0	

Tabla 4. ¿Ten parella?

Válidos	Sí, na actualidade	737	81,7	81,7	81,7
	Non, pero a tiven	165	18,3	18,3	100,0
	Total	902	100,0	100,0	

Tabla 5. ¿Vive ca súa parella?

Válidos	Sí	633	70,2	85,8	85,8
	No	104	11,6	14,2	100,0
	Total	737	81,7	100,0	
Perdidos	Sistema	165	18,3		
Total		902	100,0		

Tabla 6. ¿Ten fillos/as?

Válidos	Sí	616	68,3	68,3	68,3
	Non	286	31,7	31,7	100,0
	Total	902	100,0	100,0	

Tabla 7. En materia relixiosa, ¿cómo se calificaría?

Válidos	Católico practicante	312	34,6	34,6	34,6
	Católico no practicante	435	48,3	48,3	82,9
	Creyente otra relixión	2	,2	,2	83,1
	No creyente	88	9,7	9,7	92,8
	Ateo	62	6,9	6,9	99,7
	Nc	3	,3	,3	100,0
	Total	902	100,0	100,0	

Tabla 8. ¿Cál é o seu nivel de estudos?

Válidos	Sin estudos	10	1,1	1,1	1,1
	Primarios incompletos	54	6,0	6,0	7,1
	Primarios (EGB)	352	39,0	39,0	46,1
	Secundarios (BUP, FP)	301	33,3	33,3	79,4
	Universitarios (Diplomatura 3 años)	95	10,5	10,5	89,9
	Universitarios (Licenciatura 5 años)	84	9,3	9,3	99,3
	Doctorado	7	,7	,7	100,0
	Total	902	100,0	100,0	

Tabla 9. ¿E os da súa parella?

Válidos	Sin estudios	14	1,5	1,5	1,5
	Primarios incompletos	55	6,1	6,1	7,6
	Primarios (EGB)	306	33,9	33,9	41,5
	Secundarios (BUP, FP)	251	27,9	27,9	69,4
	Universitarios (Diplomatura 3 años)	96	10,6	10,6	80,0
	Universitarios (Licenciatura 5 años)	82	9,0	9,0	89,1
	Doctorado	5	,6	,6	89,6
	Nc	93	10,4	10,4	100,0
	Total	902	100,0	100,0	

Tabla 10. ¿Traballa fora da casa?

Válidos	Sí	511	56,6	56,6	56,6
	No	389	43,2	43,2	99,8
	Nc	2	,2	,2	100,0
	Total	902	100,0	100,0	

Tabla 11. ¿E a súa parella?

Válidos	Sí	504	55,9	55,9	55,9
	No	286	31,7	31,7	87,6
	Nc	112	12,4	12,4	100,0
	Tota l	902	100,0	100,0	

V.2. Actitudes sexistas

En relación as actitudes sexistas comprobamos como os homes seguen a ter un maior nivel de sexismo hostil e de sexismo benevolente hacia as mulleres, e tamén teñen actitudes máis benevolentes hacia sí mesmos. Pola súa parte, as mulleres tenden a presentar actitudes máis hostiles hacia os homes (ver tabla 2).

Tabla 12. Diferencias de medias en función o xénero

	<i>Xénero</i>	<i>N</i>	<i>Media</i>	<i>Desviación</i>	<i>t</i>
				<i>típ.</i>	
SEXISMO HOSTIL	Home	342	3,26	1,269	
	Muller	357	3,06	1,221	2.10*
SEXISMO BENEVOLENTE	Home	374	4,12	1,252	
HOSTILIDADE HACIA HOMES	Muller	413	3,93	1,315	2.12*
	Home	368	3,30	1,198	
	Muller	416	4,18	1,188	-
					10.2*
					**
BENEVOLENCIA HACIA HOMES	Home	376	2,91	1,336	
	Muller	420	2,54	1,207	4.11*
					**
TRANSGRESIÓNS BENEVOLENTES HACIA MULLERES	Home	426	1,05	,372	
	Muller	472	1,08	,473	-1.18
TRANSGRESIÓNS BENEVOLENTES HACIA HOMES	Home	426	1,11	,633	
	Muller	472	1,09	,484	.538
TRANSGRESIÓNS HOSTILES HACIA MULLERES	Home	426	1,07	,546	
	Muller	472	1,07	,380	.088
TRANSGRESIÓNS HOSTILES HACIA HOMES	Home	426	1,06	,530	
	Muller	472	1,08	,450	.812
CONDUCTAS VIOLENTAS DA PARELLA	Home	421	1,04	,250	
	Muller	463	1,03	,177	.314
NEOSEXISMO	Home	321	2,42	,857	
	Muller	338	2,42	,901	-.050

V.3 Actitudes hacia conductas violentas

En canto, as actitudes hacia as transgresións hostiles ou benevolentes hacia homes e mulleres, non se acadaron diferencias significativas en función ao xénero, e tampouco en relación as conductas violentas da parella (ver tabla 12).

V. 4. Relacións entre escalas de actitudes e conductas violentas

Destacamos na tabla seguinte os datos relativos os porcentaxes de conductas violentas recollidos na mostra. Como se pode ver estan identificadas as persoas que manifiestan non haber sufrido nunca as conductas especificadas, as persoas que as sufriron po lo menos nunha ocasión no ano anterior, e as persoas que non contestan a pregunta (tabla 13).

Tabla 13. Suxetos e porcentaxes de personas que han sufrido alguna das conductas violentas que se enumeran

	<i>Nunca ocorreu</i> <i>N(%)</i>	<i>Por lo menos</i> <i>unha vez no</i> <i>último ano</i> <i>N(%)</i>	<i>N.S./N.C.</i> <i>N(%)</i>	<i>Total</i> <i>%</i>
A miña parella tiroume algo que pudo facerme dano	859 (95,2)	26 (2,8)	18 (2,0)	100
A miña parella retorceu-me o brazo o tiroume do pelo	864 (95,8)	20 (2,2)	18 (2,0)	100
A miña parella diume un empuxón	850 (94,3)	30 (3,3)	4 (,4)	100
A miña parella diume unha bofetada	862 (95,6)	22(2,4)	18 (2,0)	100
A miña parella golpeome ou diume un puñetazo con algo que pudo facerme dano	872 (96,7)	12 (1,3)	18 (2,0)	100
A miña parella empuxome contra unha pared con forza	872 (96,7)	12 (1,3)	18 (2,0)	100
A miña parella empuxoume contra unha parede con forza	874 (96,9)	10 (1,1)	18 (2,0)	100
A miña parella diume unha patada	874 (96,8)	11 (1,2)	18 (2,0)	100
A miña parella agarroume con forza	852 (94,5)	31 (3,5)	18 (2,0)	100
A miña parella utilizou un obxeto ameazante contra mín	874 (96,9)	10 (1,1)	18 (2,0)	100

Neste subapartado analizamos tamen as relacións entre as escalas de sexismo, ASI, AMI e Neosexismo e a súa relación coas escalas de actitudes (PAVE) e conductas violentas (CTS).

ASI

As escalas de Sexismo Hostil e de Sexismo Benevolente correlacionan fuertemente ($r = .47$; $p < .01$). En canto a relación das escalas de ASI co resto de escalas de sexismo, apuntar que o Sexismo Hostil ($r = .46$; $p < .01$) e o Sexismo

Benevolente ($r = .30$; $p < .01$) correlacionan coa escala de Neosexismo (ver tabla 14). En contra das prediccions teóricas de Glick e Fiske (1996) que establecían que soamente o sexismo hostil podría relacionarse ca escala de neosexismo, xa que o sexismo benevolente era un tipo de sexismo diferente, con un ton afectivo positivo.

AMI

A Hostilidade hacia os homes correlaciona fortemente coa escala de Benevolencia hacia homes ($r = .35$; $p < .01$). En principio a Hostilidade e a Benevolencia hacia homes correlacionan coas escalas de Sexismo Hostil e de Sexismo Benevolente (ver tabla 14). Isto mesmo ocorre coa escala de Neosexismo que dan correlacións fortes co Sexismo hostil e correlacións menores co sexismo benevolente. De forma que as personas máis sexistas hacia as mulleres teñen actitudes máis Benevolentes hacia los hombres.

PAVE

Tanto a escala de Sexismo hostil como a escala de Neosexismo relaciónanse coas catro subescalas do PAVE (ver tabla 14). De forma que as personas que presentan os maiores niveles do sexismo máis tradicional son os que teñen actitudes hostiles e benevolentes hacia as conductas violentas por parte da parella en determinadas circunstancias.

Conductas Violentas da parella

A escala de conductas violentas non presenta relacións coas escalas de sexismo (ASI, AMI), pero si obtén unha pequena correlación coa escala de Neosexismo ($r = .08$; $p < .05$). De forma as persoas que teñen actitudes máis sexistas é posible que a súa parella teña conductas violentas hacia elas (ver tabla 14). Por outra banda, a escala de conductas violentas non correlacionou con ningunha subescala do PAVE.

Tabla 14. Correlacións entre escalas

	SH	SB	HM	BM	NS	TB m	TB h	TH m	TH h
SH									
SB	.47**								
HH	.36**	.9**							
BH	.56**	.60**	.35**						
NS	.46**	.30**	.23**	.48**					
TB	.09*	.03	.01	.08*	.11**				
mulleres									
TB homes	.08*	.04	.02	.13**	.13**	.76**			
TH	.09*	.06	.03	.12**	.15**	.65**	.73**		
mulleres									
TH homes	.09*	.06	.05	.13**	.17**	.73**	.75**	.96*	
Conductas violentas	.02	.03	.06	.01	.08*	.01	.01	.04	.04

Nota. SH: Sexismo Hostil; SB: Sexismo benevolente; HM: actitudes hostiles hacia homes; BM: actitudes benevolentes hacia homes; NS: Neosexismo; TB M: transgresións benvolentes hacia mulleres; TB h: transgresións benevolentes hacia homes; TH m: transgresións hostiles hacia mulleres; TH h: transgresións hostiles hacia homes. *p<.05; **p<.01

Relacións das escalas de sexismo, de actitudes e conductas violentas coas variables sociodemográficas

ASI e AMI

Tal e como se esperaba as escalas de sexismo correlacionaron co xénero, de forma que son os homes os que teñen actitudes máis sexistas hostiles e benevolentes hacia as mulleres e actitudes benevolentes hacia eles; mentras que as mulleres presentan actitudes máis hostiles hacia os homes (ver tabla 15).

En relación a idade, as persoas de maior idade son as que teñen actitudes máis sexistas hostiles e benevolentes tanto hacia as mulleres como hacia os homes. Por outro lado, as persoas que conviven coa súa parella son os que asumen actitudes máis benevolentes hacia as mulleres e hacia os

homes. Pero se teñen fillos/as presentan actitudes sexistas hacia mulleres e homes (ver tabla 15).

As persoas que se definen como católicos practicantes, que viven nun pobo, que teñen un baixo nivel de estudos e a súa parella non traballa son os que asumen actitudes máis sexistas hacia mulleres e homes (ver tabla 15).

Tabla 15. Correlacions entre escalas de sexismo e variables sociodemográficas

		<i>SEXISMO HOSTIL</i>	<i>SEXISMO BENEVOLENTE</i>	<i>HOSTILIDADE HACIA HOMES</i>	<i>BENEVOLENCIA HACIA HOMES</i>
xénero	Correlación de Pearson	-,079(*)	-,075(*)	,344(**)	-,145(**)
	Sig. (bilateral)	,036	,034	,000	,000
	N	700	788	784	796
Idade	Correlación de Pearson	,182(**)	,273(**)	,159(**)	,284(**)
	Sig. (bilateral)	,000	,000	,000	,000
	N	700	788	784	796
Pareja	Correlación de Pearson	-,052	-,049	,048	-,116(**)
	Sig. (bilateral)	,172	,168	,182	,001
	N	700	788	784	796
Vives parella	Correlación de Pearson	-,003	-,106(**)	-,039	-,084(*)
	Sig. (bilateral)	,938	,007	,322	,032
	N	576	637	646	649
Fillos	Correlación de Pearson	-,116(**)	-,204(**)	-,134(**)	-,131(**)
	Sig. (bilateral)	,002	,000	,000	,000
	N	700	788	784	796
Procedencia	Correlación de Pearson	-,069	-,176(**)	-,096(**)	-,133(**)
	Sig. (bilateral)	,068	,000	,007	,000
	N	700	788	784	796
Relixiosidade	Correlación de Pearson	-,179(**)	-,381(**)	-,263(**)	-,287(**)
	Sig. (bilateral)	,000	,000	,000	,000
	N	698	785	782	794
Nivel estudos	Correlación de Pearson	-,296(**)	-,390(**)	-,273(**)	-,375(**)
	Sig. (bilateral)	,000	,000	,000	,000
	N	700	788	784	796
Estudios parella	Correlación de Pearson	-,269(**)	-,314(**)	-,229(**)	-,293(**)
	Sig. (bilateral)	,000	,000	,000	,000
	N	619	702	701	709
traballa	Correlación de Pearson	,079(*)	,089(*)	,157(**)	,106(**)
	Sig. (bilateral)	,036	,012	,000	,003
	N	698	786	782	794
Trabilla parella	Correlación de Pearson	,090(*)	,141(**)	,059	,194(**)
	Sig. (bilateral)	,026	,000	,120	,000
	N	611	689	689	692

Nota. *p<.05; **p<.01

PAVE e conductas violentas

As persoas que teñen actitudes a favor das transgresións hostiles ou benevolentes hacia mulleres e homes son que se definen como católicos practicantes, os que teñen un baixo nivel de estudos e aqueles os que a súa parella non traballa (ver tabla 16).

Tabla 16. Correlacións entre a escala PAVE, conductas violentas e variables sociodemográficas.

		TB MULLERES	TB HOMES	TH MULLERES	TH HOMES	CONDUCTAS VIOLENTAS DA PARELLA
IDADE	Correlación de	,100(**)	,083(*)	,057	,061	-,009
	Pearson					
	Sig. (bilateral)	,003	,013	,091	,068	,783
Xénero	N	897	897	898	898	884
	Correlación de	,039	-,018	-,003	,017	-,027
	Pearson					
Pareja	Sig. (bilateral)	,238	,590	,928	,602	,417
	N	897	897	898	898	884
	Correlación de	,073(*)	,064	,021	,035	,080(*)
Vives parella	Pearson					
	Sig. (bilateral)	,029	,057	,528	,292	,017
	N	897	897	898	898	884
fillos	Correlación de	-,025	-,019	-,041	-,037	-,004
	Pearson					
	Sig. (bilateral)	,491	,606	,271	,315	,917
procedencia	N	733	734	734	734	736
	Correlación de	-,073(*)	-,064	-,047	-,046	-,007
	Pearson					
relixiosidade	Sig. (bilateral)	,030	,053	,161	,170	,827
	N	897	897	898	898	884
	Correlación de	-,076(*)	-,080(*)	-,079(*)	-	,018
Nivel estudos	Pearson				,070(*)	
	Sig. (bilateral)	,023	,017	,018	,036	,594
	N	897	897	898	898	884
relixiosidade	Correlación de	-,110(**)	-	-,094(**)	-	,007
	Pearson		,091(**)		,091(*)	
	Sig. (bilateral)	,001	,006	,005	,006	,836
Nivel estudos	N	894	895	896	896	881
	Correlación de	-,108(**)	-	-,063	-	-,026
	Pearson		,102(**)		,067(*)	

	Sig. (bilateral)	,001	,002	,061	,044	,437
	N	897	897	898	898	884
Estudios pareja	Correlación de Pearson	-,106(**)	- ,105(**)	-,054	-,051	-,061
	Sig. (bilateral)	,003	,003	,127	,146	,084
	N	805	805	805	805	806
traballa	Correlación de Pearson	,054	,103(**)	,070(*)	,072(*)	,030
	Sig. (bilateral)	,104	,002	,036	,032	,376
	N	895	896	896	896	882
Trabilla parella	Correlación de Pearson	,074(*)	,119(**)	,067	,054	,053
	Sig. (bilateral)	,039	,001	,060	,129	,137
	N	786	786	786	786	788

Nota. TB Mulleres: transgresións benvolentes hacia mulleres; TB homes: transgresións benvolentes hacia homes; TH mulleres: transgresións hostiles hacia mulleres; TH homes: transgresións hostiles hacia homes. *p<.05; **p<.01

Resultados das regresións

Nos resultados do análisis de regresión por pasos, tomando como variable dependente a Transgresión benevolente hacia as mulleres e a Transgresión benevolente hacia os homes, destacamos: en relación a *Transgresión benevolente hacia as mulleres* que a variable que mellor explica as actitudes a favor das conductas violentas é o neosexismo (ver tabla 17). De forma que as persoas máis sexistas son os que teñen actitudes de consentemento hacia as conductas violentas. En canto as variables que mellor predicen as Transgresión benvolentes hacia os homes son os que teñen actitudes benvolentes hacia eles mesmos.

Tabla 17. Resultados da regresión da escala de PAVE (transgresións benevolentes)

	<i>F</i>	β	<i>T</i>	<i>R</i> ²
Transgresión benevolente hacia as mulleres	6.36*			.01
Noesexismo		.12	2.52*	
Transgresións benvolentes hacia homes	6.43*			.01
Benvolencia hacia homes		.12	2.53*	

Nota. * $p < .05$; ** $p < .01$

Por outra banda, as variables que explican o modelo de regresión tomando como variable dependente as *Transgresións hostiles hacia mulleres* e as *Transgresións hostiles hacia homes*, son as seguintes (ver tabla 18): as actitudes sexistas (neosexismo) e sufrir conductas violentas por parte da parella. De forma que as persoas que son máis sexistas e sufriron conductas violentas da súa parella son os presentan actitudes a favor de determinadas transgresións hostiles hacia as mulleres e hacia os homes.

Tabla 18. Resultados da regresión da escala de PAVE (transgresións hostiles)

	<i>F</i>	<i>β</i>	<i>T</i>	<i>R2</i>
Transgresión hostiles hacia mulleres	8.88			.02
Noesexismo		.14	3.06**	
Conductas violentas da parella		.12	2.58*	
Transgresións hostiles hacia homes	6.78***			.03
Noesexismo		.15	3.19**	
Xénero		.10	2.11*	
Conductas violentas hacia a parella		.09	2.01*	

Nota. * $p < .05$; ** $p < .01$

Nos resultados da regresión tomando como variable dependiente a Conducta violenta da parella, as variables que mellor a predicen son: ter actitudes a favor das Transgresións hostiles hacia mulleres e hacia homes, das transgresións benevolentes hacia mulleres e o feito de que a súa parella traballe (ver tabla 19).

Tabla 19. Resultados da regresión da escala de conductas violentas da parella

	<i>F</i>	<i>β</i>	<i>T</i>	<i>R2</i>
Conductas violentas da parella	7.64***			.06
Transgresións hostiles hacia mulleres		1.09	3.99***	
Traballa a parella		.142	2.99**	
Transgresións hostiles hacia homes		-1.08	-3.55***	
Transgresións benevolentes hacia mulleres		.199	2.51*	

Nota. * $p < .05$; ** $p < .01$

VI. CONCLUSIONS

Esta investigación representa a primeira aproximación a o estudio das relacións entre actitudes sexistas, actitudes de tolerancia hacia a violencia de xénero e os comportamentos violentos, en unha mostra representativa da poboación galega entre 18 e 65 anos. Representativa en función do xénero, da idade e do lugar de residencia.

Os resultado da enquisa telefónica sobre unha mostra de 902 galegas e galegos permitennos facer as seguintes afirmacións.

En primeiro lugar en relación as actitudes sexistas os resultados demostran que continúan a ser os homes (en comparación cas mulleres) os que mostran un maior nivel de sexismo hostil e de sexismo benevolente hacia mulleres. Estos resultados están en sintonía cos obtidos cinco anos atras con unha mostra representativa de 1003 galegas e galegos seguindo as mesmas pautas metodolóxicas (Lameiras, Rodríguez y González, 2003). Tal como amosaban aqueles resultados a idade e o nivel de relixiosidade en esta investigación como na precedente ca mostra de 1003 galegas e galegos (Glick, Lameiras y Rodriguez, 2002) correlaciona significativamente con nivel de sexismo. De xeito que son aquelas personas con máis idade e aquelas que se atuodefinen como católicas practicantes as que presentan un maior nivel de sexismo.

Estos resultados confirman así a relevancia que ten por unha banda a educación católica na adscripción a actitudes máis sexistas, e dicir, menos igualitarias hacia as mulleres, perpetuando o sexismo benevolente (que a pesar do seu tono positivo -frente o negativo da hostilidade- segue a ser sexista), a través da sobrevaloración do papel “natural” da muller como nai e esposa.

Por outra banda os resultados confirman a relación da educación cas actitudes sexistas, de xeito que a maior educación actitudes menos sexistas. Confirmando a influencia que a educación pode ter na erradicación do sexismo e na consecución de unha visión máis igualitaria dos xéneros. Sin duda, foron os avances sociais, tan significativos nas últimas décadas –dentro e fora nas nosas fronteiras- os que nos permiten atoparnos ca realidade non so de que a muller accedeu con pleno dereito o sistema educativo obligatorio e non

obligatorio, sinon a maior presenza hoxe en día das mulleres no sistema universitario, maioritaria a nivel de alumnado (ver traballo de Lameiras, Rodriguez, Carrera y Calado sobre o análisis do sistema universitario galego dende unha perspectiva de xénero publicado polo Servicio Galego de Igualdade na sección Estudos do ano 2006). Así mesmo a presenza cada vez máis significativa das mulleres nos premios fin de carreira (Lameiras, Carrera, Nuñez y Rodriguez, 2006).

Pero é necesario suliñar que o maior nivel educativo non só permite as mulleres recoñecer o seu dereito a un papel igualitario na esfera pública si non tamén que o maior nivel educativo axuda a que tamén os homes recoñezan este dereito e asuman actitudes máis igualitarias é en consecuencia menor sexistas. Permitindo acadar pasos significativos en favor da igualdade.

Tal como quedo exposto na investigación precedente con 1003 galegas e galegos (Lameiras, Rodriguez y Gonzalez, 2003) en relación ó sexismo hacia homes se comproba nesta investigación que as mulleres amosan unha maior hostilidade (sexismo) hacia homes e que os homes presentan unha maior benevolencia (sexismo) hacia eles, que podería ser a consecuencia da responsabilización da desigualdade que as mulleres lle fan a os homes, o mesmo tempo que con sexismo benevolente hacia eles estos parecen reclamar una maior “condescendencia”.

En relación a idade son, como cabría esperar tendo en conta os resultados previos (Glick, Lameiras y Rodriguez, 2002), as persoas da mostra con maior idade son as que amosan un maior nivel de sexismo, non só hacia as mulleres se non tamén hacia homes (seguindo os estereotipos tradicionais de xénero).

Para finalizar cas variables sociodemográficas a análise destacar que son as persoas residentes nos núcleos de poboación máis pequenos (menos de 2000 habitantes) as que amosan un sexismo máis benevolente hacia mulleres e hostil e benevolente hacia homes.

Ademais de analizar as actitudes sexistas dende a perspectiva relacional que permiten as escalas do ASI (actitudes sexistas hacia mulleres, hostiles e benevolentes) e do AMI (actitudes sexistas hacia homes, hostiles e benevolentes) neste estudio tamén se contemplou a análise das actitudes dende a perspectiva pública-laboral grazas a escala do neosexismo (Tougas et

al., 1995). Os resultados van na línea dos obtidos nas escalas de sexismo benevolente no ámbito relacional de Glick e Fiske (1996, 1999). É necesario engadir que en contra das afirmacións teóricas de Glick e Fiske as escalas de sexismo ambivalente no deberían correlacionar coa escala de neosexismo, o que si acontece nos estudos previos realizados (Lameiras, Rodríguez e González, 2003) e que insiste na relación práctica que se dá entre os diferentes tipos de sexismo.

En segundo lugar en relación coas escalas de actitudes hacia as condutas violentas os resultados plantexan as similitudes nas súas afirmacións entre xéneros, algo en principio non esperable. Si se dan diferencias significativas en función da variable idade, sendo as persoas de maior idade aquelas que amosan actitudes máis tolerantes hacia a violencia tanto hacia as mulleres como hacia os homes. Dentro das variables sociodemográficas analizadas destacan tamén con diferencias significativas o nivel de relixiosidade e a procedencia. Sendo as persoas de procedencia de núcleos de poboación máis pequenos (menos de 2000 habitantes) os que amosan actitudes máis tolerantes hacia a violencia tanto hacia mulleres e homes. Na mesma dirección actúa a variable relixiosidade sendo as persoas máis relixiosas (católicas practicantes) aquelas que presentan actitudes máis tolerantes a violencia exercida contra a parella tanto hacia mulleres como hacia homes.

Outra variable a destacar é o nivel de estudos. Así a maior nivel de estudos tanto da persoa entrevistada como da súa parella, actitudes menos tolerantes hacia a violencia contra as mulleres e tamén contra os homes. Outro dato a destacar é que as persoas que traballan fronte a que non amosan actitudes máis tolerantes hacia a violencia en xeral, tanto hacia mulleres como a homes.

Finalmente destacar que a experiencia de sufrir condutas violentas en mans da súa parella oscila entre os porcentaxes de 1,1 % en condutas como subribr un empuxón contra unha parede con forza da parella, unha patada, ser golpeada con algún obxecto que pudiera facerlle dano ou utilizar un obxecto amenazante contra ela. Os porcentaxes máis elaborados se corresponden con condutas como recibir un empuxón, (3,3 % dos casos) que a parella lle tirase algo que pudiera facerlle dano (2,8 %) ou ser agarrado con forza polo-a súa

parella (3,5 %). Ademís os análisis de regresión confirman a relación entre conductas violentas e actitudes de tolerancia hacia a violencia exercida contra as mulleres, ademais de que é máis probable que a súa parella non traballe, evidenciando a problemática que o paro da parella e a ausencia de recursos económicos dentro do núcleo familiar pode ter na violencia sufrida por as mulleres. Estes porcentaxes están en sintonía cos obtidos na enquisa a nivel galego do Servicio Galego de Igualdade (2006) que cifra en 3,2 % o porcentaxe de mulleres que se autoidentifican como maltratadas.

Finalmente deixar constancia que os resultados de esta investigación quedan suxetos a unha análise máis po-lo miudo e a exposición dos resultados en xornadas, seminarios ou congresos así como a súa publicación en revistas científicas do ámbito das ciencias sociais.

VII. BIBLIOGRAFÍA

American Psychological Association (1999). Resolution on Male Violence Against Women. Disponible en: <http://www.apa.org/pi/wpo/maleviol.html>

American Psychiatric Association (1994). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders DSM-IV (4° ed.). Washington, DC: APA

Bosch, E. e Ferrer, V. (2002). La voz de las invisibles. Las víctimas de un mal amor que mata. Madrid: Cátedra.

Corsi, J. (1995). *Violencia masculina en la pareja. Unha aproximación al diagnóstico e a los modos de intervención*. Buenos Aires: Paidós.

Eagle, A. (1995). The science and politics of comparing women and men. *American Psychologist*, 50 (3), 145-158.

Echeburúa, E. e Fernández-Montalvo, J. (1997). Tratamiento cognitivo-conductual de hombres violentos en el hogar: un estudio piloto. *Análisis e Modificación de Conducta*. 23, 255-384.

Echeburúa, E. e Fernández-Montalvo, J. (1998). Hombres maltratadores. Aspectos teóricos. En E. Echeburúa e P. Corral (Eds), *Manual de violencia familiar* (pp.73-90). Madrid: Siglo XXI.

Ferrer, V. e Bosch, E. (2006). Las actitudes sexistas: O uso de las medidas preceptuales como alternativa. *Revista Iberoamericana de Evaluación e Diagnóstico Psicológico*, 22.

Glick, P. e Fiske, S. (1999). Hostile and benevolent sexism: measuring ambivalent sexist attitudes toward women. *Psychology of Women Quarterly*, 23, 519-536.

Glick, P. e Fiske, S. (2001). An Ambivalent Alliance: Hostile and Benevolent Sexism as Complementary Justification for Gender Inequality. *American Psychologist*, 56(2), 109-118.

Glick, P. e Fiske, S. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 491-512.

Glick, P., et al.(2000). Beyond Prejudice as Simple Antipathy: Hostile and Benevolent Sexism across Cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 763-775.

Glick, P.; Lameiras, M. y Rodriguez, Y. (2002). Education and religiosity as predictors of ambivalently sexist attitudes. *Sex Roles*, 47 (9/10), pp.433-441.

Heise (1997). La violencia contra la mujer. Organización global para el cambio. En J.L. Edleson e Z.C. Eisikovits. Violencia doméstica: la mujer golpeada e la familia (pp. 19-58). Barcelona: Granica (original 1996).

Herrera, M.C. e Expósito, F. (2005). Ideología de género, control de recursos e obligaciones sociales como bases de poder predictoras de la vida doméstica. En Jorge Sobral Fernández, Gonzalo Serrano Martínez e Julia Regueiro Sande (Comp.), Actas do Congreso de Psicología Social: "Psicología Jurídica, de la Violencia e de Género" (pp. 379-385).

Informe do Observatorio Estatal contra la Violencia de Género (2007). <http://www.observatoriovioencia.org/>

Instituto de la Mujer (2007). Violencia. Estadísticas. <http://www.mtas.es/mujer>

Johnson, M.P. (1995). Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 283-295.

Lameiras, M.; Rodriguez, Y. y Gonzalez (2003). Evolution of hostile sexism and benevolent sexism in a Spanish sample. *Social Indicator Research*, 66.

Lameiras Fernández, M., Carrera Fernández, M.V., Nuñez, A., y Rodríguez Castro, Y. (2006). Evolución de la excelencia universitaria demostrada por las mujeres españolas el período 1985-2003. *Cuadernos de Género e Tecnología*, 29-42.

Lenton, R.L. (1995). Power versus feminist theories of wife abuse. *Canadian Journal of Criminology*, 37(3), 305-330.

Muñoz Luque, B. (2003). Mujer e poder: unha relación transgresora. En *Organización e Gestión Educativa*, Mayo-Junio.

Organización de las Naciones Unidas (ONU) (1995). Declaración sobre la eliminación de la violencia contra la mujer. A/RES/48/104. Ginebra: Naciones Unidas

Organización Mundial de la Salud (OMS) (1994, 2002). <http://www.who.int/es/>

Servicio Galego de Igualdade. Xunta de Galicia. <http://www.xunta.es/auto/sqi/>

Swim, J.K., et al. (1995). Sexism and Racism: old-fashioned and Modern Prejudices. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(2), 199-214.

Tougas, F., et al.(1995). Neosexism: Plus Ça Change, Plus C'est Pareil. *Journal of Personality and Social Psychology*, 21, 842-849.